

Resim 4. Melek figürünün elindeki küre.

Resim 5. Meryem, Vaftizci Yahya ve İncilci Yahya; İsa Pantokrator ve bâni freskoları.

HASİRİZADE TEKKESİ

M. Baha TANMAN

GİRİŞ :

Hasırızade Tekkesi, İstanbul'da, Haliç'in Kuzey kıyısında yer alan Sütlüce mahallesinde, Elifi Efendi Sokağındadır. 1925'de diğer benzerleri gibi kapatılmış ve mülkiyeti kısmen Vakıflar İdaresi'ne geçmiştir.

Meyilli bir arazide, geniş ve ağaçlıklı bir bahçe içinde, köşk niteliğinde olan meşruta¹ binası ile birlikte bulunmaktadır. Gün geçtikçe sayıları azalan eski İstanbul yaşayışını ve zevkini dile getiren köşelerden birisidir. Halâ tarihî karakterini kaybetmemiş olan Sütlüce Mahallesinde, Mimar Sinan yapısı Mahmud Ağa Camii, bazı eski köşkler ve çeşmelerle birlikte adeta bir külliye teşkil eden bu eserin korunması gerektiği kanaatindeyiz.

Makalemizin konusu olan yapı Sa'diye Tarikatı tekkelerinden biridir. İstanbul'da, XIX. yüzyılın sonlarına doğru sayıları yirmi dördü bulan bu tarikatın tekkelerinin büyük çoğunluğu bugün mevcut değildir. Geriye kalanlar arasında mimarî bütünlük ve iç süsleme bakımından hiçbir özelliğini kaybetmeden günümüze gelebilmiş he-

¹ Satılmamak şartıyla mirasçılara, bir kimseye veya bir kuruma bırakılmış gayrimenkul demek olan meşrutalara tekkelerin hemen hepsinde rastlanmaktadır. Tekkenin misafirlerinin ağırlandığı selâmlık ve şeyhin ailesiyle birlikte ikamet ettiği harem bölümlerinden oluşan meşruta binaları bazı tekkelerde semâhaneye aynı çatı altında bulunurlar. Diğer bazılarında ise semâhaneden ayrı bir blok teşkil ederler. Bu yapıda meşruta, Tekke'nin Güney yönünde yer alan müstakil bir yapıdır. Makalemizde inceleme konusu olan yapı, semâhanenin çekirdeğini oluşturduğu esas tekke binası olduğu için, ayrı bir bütün teşkil eden meşrutadan bahis açılmayacaktır.

men yegâne örnektir². Kültür tarihimizde önemli yerleri olan tarikatlar içinde Sa'diye Tarikatı nisbeten az tanınanlar arasındadır. Bundan dolayı, esas konumuz tekkenin tarihçesinden ve binadan bahsetmeden önce, Sa'diye Tarikatı'nın tarihi ve İstanbul'daki gelişmesinden, kısa da olsa, söz etmeği uygun görüyoruz.

SA'DİYE TARİKATI'NIN TARİHÇESİ VE İSTANBUL'DAKİ SA'Dİ TEKKELERİ³ :

Diğer bir adı da «Cibâviye» olan Sa'diye Tarikatı'nın kurucusu Şeyh Sadeddin-i Cibâvî'dir. Havran ile Şam arasında Cibâ kasabasında doğmuş olması «Cibâ'lı» anlamına gelen «el Cibâvî» lakabıyla anılmasına sebep olmuştur. Hayatı hakkında fazla bilgiye sahip değiliz. Ölüm tarihi olarak H. 700 / M. 1300-1301 veya H. 736 / M. 1335-1336 yılları verilmektedir.

El Muhibbî'nin «Hulasat-ül Asar» adlı eserinde babasının Şeyh Yunus'u Şeybâni olduğu zikredilmekte, ayrıca Şeyh Sadeddin'in gençliğinde Havran'da şakilerin başına geçerek babasına isyan ettiği, fakat sonunda onunla uzlaşarak Tasavvuf'a yöneldiği ifade edilmektedir. Yine aynı kaynaktan Şeyh Sadeddin'in bu tarihten itibaren riyazatla vakit geçirdiğini, Mekke ve diğer kutsal yerleri ziyaret ederek sonra memleketine döndüğünü ve Şam'da kendi adını taşıyan Sa'diye Tarikatını kurmağa başladığını öğreniyoruz. Daha sonraları

2 İstanbul tekkelerinin geçmişleri incelendiğinde, pek çoğunun tarih içinde, çeşitli tarikatlar arasında el değiştirmiş ve tadilata uğramış oldukları görülür. Hasırzade Tekkesi ise Sa'diye Tarikatı'na mensup bir aile tarafından kurulmuş ve kapandığı tarihe kadar aynı ailenin riyasetinde ve aynı tarikatla bağlı olarak yaşamıştır.

3 «Sa'diye Tarikatı'nın tarihçesi» konusunda faydalandığımız kaynaklar :

- Margoliouth D.S., «Sa'diye» maddesi, İslam Ansiklopedisi, 10. cilt, İstanbul 1967, s. 44-46
 - «Sadiye» maddesi, Meydan Larousse, 10. cilt, İstanbul 1972, s. 815
- «İstanbul'daki Sa'di tekkeleri» konusunda faydalandığımız kaynaklar :
- Üsküdarlı Bandırmalzade Esseyid Ahmed Münib Efendi, Mecmua-i Tekaya, İstanbul 1889-1890
 - Koçu Reşad Ekrem, «Dergâh, dergâhlar» maddesi, İstanbul Ansiklopedisi, 8. cilt, İstanbul 1966, s. 4476-4484
 - Eyice Semavi, «İstanbul-Tarihi eserler» maddesi, «Zâviye, Hankâh ve tekkeler» İslam Ansiklopedisi, 5. cilt, İstanbul 1968, s. 1214/75-1214/80

bu tarikat Abdüsselamiye ve Ebül Vefaiye adlı iki kola ayrılmıştır.

Sa'diye Tarikatı, Şam merkez olmak üzere önce Suriye'nin diğer bölgelerinde yayılmış ve manevi hakimiyetini kurmuştur. Bilhassa Şam'da bu tarikatın mensuplarının çok nüfuzlu oldukları kaynaklarda belirtilmektedir. Hulasat-ül Asar'dan, Sa'dilerin XVII. yüzyılda Şam'da, Emeviye Camii'nde Cuma namazını müteakkip ayinlerini icra ettiklerini, ayrıca Kubaybât mahallesinde de bir zaviyelerinin bulunduğunu öğreniyoruz.

Kuruluşunu takip eden yüzyıllarda Ca'diye Tarikatı Suriye yöresinden taşarak, diğer müslüman ülkelere de yayılmıştır. Bu ülkeler arasında Mısır ve Anadolu başta gelmektedirler. Bu tarihlerde İstanbul'da da birçok Sa'di tekkelerinin açıldığını görüyoruz. Bu olayda İstanbul'un, o sıralarda, Suriye'yi de içine alan geniş bir imparatorluğun başkenti, aynı zamanda Hilafet merkezi ve dolayısıyla İslâm Alemi'nin en önemli şehri olmasının rolü büyüktür.

İstanbul'da XVIII. yüzyıldan başlayarak⁴ tekkelerin kapatıldığı 1925 yılına kadar geçen zaman zarfında, bu tekkelerin sayıları gittikçe artmış ve XIX. yüzyılın sonunda yirmidördü bulmuştur. Aşağıdaki listede bu tekkeler buldukları mahallelerle gösterilmiştir⁵.

ADI	MAHALLESİ
1) Abdüsselâm (Kovacı Dede) ⁶	Koska-Hasan Paşa Karakolu civarı
2) Abid Çelebi	Kadıçesmesi - Yenihamam
3) Balçık	Defterdar
4) Câfer Paşa	Eyüp - Kızılmescit

4 İstanbul'da ilk kurulan Sa'di tekkesi olan Abdüsselam (Kovacı Dede) Tekkesi, XVIII. yüzyılda, Koska'da, bugün Koca Ragıp Paşa Okulu'nun bulunduğu yerde inşa edilmiştir.

5 İstanbul'daki Sa'di tekkelerinin listesi hususunda, Ahmed Münib Efendi'nin 1889-1890 yılında İstanbul'da basılmış olan Mecmua-i Tekaya adlı eserini en doğru olması gereken kaynak olarak kabul ettik. Bu eserde İstanbul'daki bütün tekkelerin adları, yer aldıkları mahalleler, bağlı oldukları tarikatlar, kitabın yazıldığı tarihteki şeyhleri ve ayin günleri belirtilmektedir. Biz bu uzun listeden yalnız Sa'di tekkelerini alarak, adlarını ve mahallelerini belirttik.

6 Bu tekke, XVIII. yüzyılda, Sa'diye Tarikatını yaymak amacıyla İstanbul'a gelen, Şeyh Abdüsselam-ı Şeybâni tarafından kurulmuş olup, İstanbul'un ilk Sa'di tekkesidir. Aynı zamanda, bu tarikatın İstanbul'da en kıdemli tekkesi yani «âsitâne»si idi. bkz : Koçu Reşad Ekrem, «Abdüsselam Tekkesi» maddesi, İstanbul Ansiklopedisi, I. cilt, İstanbul 1958, s. 167.

5) Ciğirim Dede	Kasımpaşa-Tersane civarı
6) Çakır Ağa (Eyüp Efendi)	Edirnekapısı-Çakırağa Mah.
7) Ejder (Mehmed Efendi)	Karagümrük
8) Etyemez (Karabıçak-ı Veli)	Samatya - Davudpaşa İskeleyi
9) Fındıkzade	Yüksekkaldırım-Kalender
10) Gani Efendi (Hallaç Baba)	Üsküdar - Tabutçular
11) Hamidiye	Kadıköy - Kuşdili
12) Hasan Kutsi Efendi	Mevlevihanekapısı
13) Hasırızade	Sütlüce
14) İsa Efendi	Halıçılarköşkü civarı-Kilise camii
15) Kadem-i Şerif (Halil Hamid Paşa)	Samatya-Davudpaşa iskeleyi
16) Kantarcı Baba	Gümüşsuyu
17) Mengene ⁷	Cağaloğlu
18) Malatyalı İsmail Ağa (Şeyh Fethi Efendi)	Üsküdar - Ahmediye
19) Reşid Efendi	Şehremeni - İnadiye civarı
20) Sancaktar Hayreddin	Samatya-Davudpaşa İskeleyi
21) Seyfeddin Efendi	Üsküdar - Çavuşderesi
22) Sır	Otağcılar
23) Şeyh Cevher	Okmeydanı
24) Taşlıburun (Lâgeri)	Eyüp - Taşlıburun

HASIRİZADE TEKKESİ'NİN TARİHÇESİ⁸ :

Hasırızade Tekkesi, binaya ismini veren Hasırızade ailesi tarafından kurulmuştur. Tekkenin kurucusu Şeyh Mustafa İzzî Efendi'nin babası olan Şeyh Halil Efendi'den, tekkenin son şeyhi Mehmed Elif Efendi'ye kadar posta oturan şeyhlerin hayatlarını ve kişiliklerini kısaca özetlersek, yapının tarihi de aydınlanacaktır.

7 Mecmua-i Tekaya'da, Sa'di tekkeleri arasında adı geçmeyen bu yapının mevcudiyetini haber veren Sayın Ahmed Esat Benim'e teşekkürlerimizi sunarız.

8 «Hasırızade Tekkesi'nin tarihçesi» konusunda faydalandığımız kaynaklar :

- a) Sertoğlu Midhat, «Sütlüce ve Üç Hattat Mezarı», Hayat Tarih Mecmuası, sayı: 3, İstanbul 1977, s. 13-17
- b) Sertoğlu Midhat, «Hacıoğlu'ndan Kasımpaşa'ya», Hayat Tarih Mecmuası, sayı: 4, İstanbul 1977, s. 15-21
- c) Sertoğlu Midhat, «Kasımpaşa», Hayat Tarih Mecmuası, sayı: 5, İstanbul 1977, s. 48-53
- d) İnal Mahmud Kemâl, «Sıdkı» maddesi, Son Asır Türk Şairleri, 3. cilt, İstanbul 1970, s. 1671-1672

Şeyh Halil Efendi (? -1793) : Mısır'ın Delta bölgesinde Demenhur şehrinde, XVIII. yüzyılın birinci yarısında doğmuş olup⁹, daha sonra İstanbul'a gelip yerleşen Şeyh Halil Efendi, Kasımpaşa'nın İbadullah (Badulla) mahallesinde bir ev satın alarak, burada ikamet etmeğe başlamıştır. Oğullarından Emin Ağa Saray Hasırcıbaşısı olduğundan ve Şeyh Halil Efendi daha çok onun dükkânında vaktini geçirdiğinden «Hasırcı Şeyh» diye şöhret bulmuştur. Ve bundan ötürü soyundan gelenlere «Hasırızadeler» denilmiştir. Şeyh Halil Efendi 1793'de ölmüş, Kasımpaşa'daki mezarlığa gömülmüştür. 1908 lere kadar yerinde durmakta olan kabir taşı daha sonraki yıllarda Evkaf idaresince kaldırılmıştır¹⁰.

Şeyh Mustafa İzzî Efendi (? -1823) : (Şeyhlik süresi 1787 veya 1784 - 1823)¹¹. Şeyh Halil Efendi'nin oğlu ve tekkenin kurucu-

- e) İnal Mahmud Kemâl, «Muhtar» maddesi, Son Asır Türk Şairleri, 2. cilt, İstanbul 1969, s. 983-985
 - f) İnal Mahmud Kemâl, «Elif Efendi» maddesi, Son Asır Türk Şairleri, I. cilt, İstanbul 1969, s. 291-293
 - g) İnal Mahmud Kemâl, «Elif Efendi» maddesi, Son Hattatlar, İstanbul 1955, s. 810-812
 - h) Koçu Reşad Ekrem, «Elif Efendi» maddesi, İstanbul Ansiklopedisi, 9. cilt, İstanbul 1968, s. 4518
 - i) Yazarı ve yazıldığı tarih belli olmayan bir mecmuada İstanbul'da bazı tekkelerin, bu arada Hasırızade Tekkesi'nin şeyhlerinin sırayla adları ve ölüm tarihleri belirtilmektedir.
 - j) Şeyh Mehmed Elif Efendi'nin kızı olan Sayın Elife Orbeyi Hanımefendi'ye Tekkenin ve ailesinin tarihi hakkında verdiği kıymetli bilgiler için, teşekkür ederiz.
- 9 Faydalandığımız kaynaklarda Şeyh Halil Efendi'nin doğum tarihi belirtilmemektedir. 1793'te ölmüş olduğuna göre, XVIII. yüzyılın I. yarısında doğmuş olabileceğini tahmin ediyoruz.

10 Midhat Sertoğlu «Kasımpaşa» makalesinde (Hayat Tarih Mecmuası, sayı: 5, İstanbul 1977, s. 48-53) bu konuda şu bilgiyi veriyor: «Şeyh Halil Efendi 1793 yılında vefat etmiş ve Kasımpaşa'daki mezarlığa gömülmüştür. Oğulları Emin ve İsmail Ağalar ile aile efradından başka bazı kimseler de burada gömülüydüler. Bu aile mezarlığı 1908 yılına kadar durmaktaydı. İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra 3, 4 ve 5 inci kabinelerde Evkaf Nazırı olarak bulunan Mısırlı Halil Hammâde Paşa, geceleri taşları kırdırmak ve yapı müteahhitlerine satmak suretiyle bu mezarlığı ortadan kaldırmıştır. Bu yüzden de Şeyh Halil Efendi'nin mezarı kaybolmuştur».

11 8 inci notta adı geçen yazma mecmuada, Hasırızade Tekkesi'nin kuruluş tarihinden bahs ederken «tarih-i bina-i zaviye» olarak H. 1199/M. 1784 yılı verilmektedir. Midhat Sertoğlu'nun «Sütlüce ve Üç Hattat Mezarı» makalesinde (Hayat Tarih Mecmuası, sayı: 3, İstanbul 1977, s. 13-17) ise 1787 yılı verilmektedir.

sudur. Daha evvelce Cağferâbâd Tekkesi'nin¹² bulunduğu yere¹³, 1784 ya da 1787 yılında Hasırizade Tekkesi bina edilmiş ve Mustafa İzzî Efendi tekkenin ilk şeyhi olmuştur. Eyüp'te Sa'diye Tarikatı'ndan Taşlıburun (Lâgeri) Tekkesi şeyhi Süleyman Sıdkı Efendi'nin damadı ve halifesi olan Mustafa İzzî Efendi, 1795 yılında III. Selim'in teşebbüsü ile Halıcioğlu'nda kurulan «Mühendishane-i Berrî-i Hümayûn»un¹⁴ açılış töreninde duada bulunmuş, ve bundan sonra okulun her tamiri veya yeniden inşasında Sütlüce Şeyhleri'nin dua etmeleri adet olmuştur. Yerine oğlu Süleyman Sıdkı Efendi'yi bırakarak, 1823'de ölen Mustafa İzzî Efendi, Tekkenin mihrab duvarına bitişik olan türbeye gömülmüştür.

Kendisinin şiirle ilgilendiğini ve bu konuda eserleri olduğunu biliyoruz¹⁵.

Şeyh Süleyman Sıdkı Efendi (1796 - 1837) : (Şeyhlik süresi 1823 - 1837). Şeyh Mustafa İzzî Efendinin oğludur. Annesi Eyüp'te Taşlıburun (Lâgeri) Tekkesi Şeyhi Süleyman Sıdkı Efendi'nin kızı Saliha Hatun'dur. 1796'da doğdu. «Şeyh Sülün Efendi» lâkabıyla tanınırdı. 1823'de babasının ölümünden onun yerine şeyh oldu. Çarşamba'da Nakşibendiye Tarikatı'ndan¹⁶ Murad Molla Tekkesi Şeyhi Mehmed Murad Efendi'den Mesnevi okuyarak bu konuda icazet¹⁷, ayrıca Nakşibendiye Tarikatı'ndan hilafet¹⁸ aldı. Mevleviye Tarika-

12 bkz: a) Koçu Reşad Ekrem, «Caferâbâd Tekkesi» maddesi, İstanbul Ansiklopedisi, 6. cilt, İstanbul 1963, s. 3331

b) Sertoğlu Mîdhât, «Sütlüce ve Üç Hattat Mezarı», Hayat Tarih Mecmuası, sayı: 3, İstanbul 1977, s. 13-17

13 Reşad Ekrem Koçu Caferâbâd Tekkesi'nin Vaka-i Hayriye'den sonra kapatılan diğer Bektâşi tekkeleri gibi, bu tarikatın elinden alınarak Nakşibendiler'e verildiğini ve Mecmua-i Tekaya'da Nakşibendî tekkeleri arasında adı geçen Bademli Tekkesi ismini aldığı iddia ediyor.

14 İstanbul'da, Halıcioğlu'nda, 1795 yılında topçu subayı yetiştirmek amacıyla kurulan okul.

15 Sayın Elife Orbeyi Hasırizade şehlerinin şiirlerini havi defterlerde, Mustafa İzzî Efendi'nin de eserlerinin bulunduğu ifade etmiştir.

16 XIV. yüzyılın ortalarında, Buharalı Hoca Mehmed Bahaeddin Nakşibend tarafından kurulan tarikat.

17 Dini ve tasavvufi mahiyetteki bilim dallarında diploma karşılığı olan belge.

18 Şeyhin yerine geçme, görev ve sorumluluğunu sürdürme.

tı'na¹⁹ da girdi ve bizzat kendisi Mevlevî sikkesi giyerek, dervişlerine de aynı sikkeyi giydirmeye mezun oldu.

Genç yaşına rağmen benzerleri arasında bilgi ve ahlâkıyla sıvırdığından, II. Mahmud'un dikkatini çekmiştir. Birkaç kere Tekke'ye gelip şeyhi ziyaret eden hükümdar, binayı yeniden yaptırmaya karar vermiştir. II. Mahmud (1808-1839) devrinde, 1836 yılında yapılan Tekke'den büyük bahçe kapısı kalmıştır. Üzerindeki kitabenin ortasında, sözü geçen padişahın tuğrası yer almaktadır. Ayrıca II. Mahmud, bir fermanla, Süleyman Sıdkı Efendi'yi Rufaiye²⁰, Bedeviye²¹ ve Sa'diye Tarikatlarına münhasır olmak üzere «Şeyhülmeşayih»²² tayin etmiştir.

1837 de öldü ve Tekke'ye bitişik Türbe'de, babasının yanına gömüldü.

Kürsü şeyhi²³ olduğundan çeşitli konularda makaleleri vardır. Ayrıca şair olarak da tanınmıştır²⁴. Şiirlerini topladığı divançesi²⁵ vardı. Tekkesinin son günlerine kadar, âyinlerde okunan ilahilerin başında, sözlerinin Süleyman Sıdkı Efendi'ye ait olduğu cumhur ilahisi²⁶ gelirdi.

Şeyh Ahmed Muhtar Efendi (1820 - 1901) : (Şeyhlik süresi 1837 - 1879). Şeyh Süleyman Sıdkı Efendi'nin en küçük oğlu olarak 1820 de doğdu. Sa'diye Tarikatı'nda hilafeti babasından, hırkası da babasının halifelerinden olan halasının oğlu Şeyh Ataullah Efendi'dendir. «Mesnevihan-ı şehir» diye tanınan Hoca Hüsameddin Efendi'den ders görmüştür. İbrahim Berrâde adlı bir şeyhten Şazeliye

19 XIII. yüzyılda, Mevlânâ Celâleddin Rûmî adına, oğlu Sultan Veled tarafından kurulan tarikat.

20 XII. yüzyılın sonlarına doğru Irak'ın Evasıt şehrine bağlı Ümmi Übeyde köyünde, Ahmed Rıfai tarafından kurulan tarikat.

21 Ebul Abbas Seyyid Ahmed-ül Bedevi'nin (1200-1270) Mısır'ın Tanta şehrinde kurduğu tarikat.

22 Şeyhlerin şeyhi anlamı taşıyan bir pâyeye.

23 Cuma namazından sonra, camide vaaz veren din bilgini.

24 bkz: İnal Mahmud Kemâl, «Sıdkı» maddesi, Son Asır Türk Şairleri, 3. cilt, İstanbul 1970, s. 1671-1672.

25 Küçük divan.

26 Evsat ve nim-evsat usullerinde ölçülenmiş ve tarikat ayinlerinde dervişlerin koro halinde okudukları ilahilere verilen ad. Bu bilgiyi veren Sayın Taşkın Savaş'a teşekkür ederiz.

Tarikatı²⁷ hilafeti almıştır. Ayrıca bir şiirinde Nakşibendiye, Halvetiye²⁸, Kadiriye²⁹ ve Rufaiye gibi diğer birçok tarikatlara da yakınlık duyduğunu ifade ediyor. Sa'diye Tarikatı piri Sadeddin-i Cibavi'nin neslinden Şeyh Yunus-u Şeybânî İstanbul'u ziyaretinde, Hasırzade Tekkesinde misafir olarak kalmış, o sırada Tekke'nin şeyhi olan Ahmed Muhtar Efendi'yi çok takdir etmiş ve yalnız Şeybânî soyundan gelenler arasında âdet olan beyaz sikke giymek ve beyaz destar³⁰ sarmak için Şeyh'e müsaade vermiştir.

En büyük ağabeyi İsmail Necâ Paşa askerlik mesleğini tercih ettiğinden, diğer ağabeyi Hasan Rıza Efendi ile beraber, 1837'de babasının ölümü üzerine, şeyhliğe başladı. 1879'da oğlu Mehmed Elif Efendi'ye yerini bırakarak Hac'ca gitmiş, bu yolculuktan döndükten sonra hayatı boyunca inziva içinde yaşamış, 1901'de ölmüş ve Türbe'ye, ailesinin yanına gömülmüştür.

Kuvvetli bir şair olarak bilinir³¹. Şeyh Sadeddin-i Cibavi'ye yazdığı medhiye, hattât olan oğlu Mehmed Elif Efendi tarafından, onbir tahta levha üzerine altın yaldızla ve talik hatla yazılmıştır. Dinî ve tasavvufî konulu birçok şiirleri, binalarda kitabe olarak kullanılmış manzum tarihleri vardır. Herkes tarafından sevilen, sayılan ilim ve irfan sahibi bir kimse olarak anılır.

Şeyh Hasan Rıza Efendi (? - 1884) : (Şeyhlik süresi 1837-1864). Şeyh Süleyman Sıdkı Efendi'nin oğludur. Babasının ölümü üzerine 1837'de küçük kardeşi Ahmed Muhtar Efendi ile şeyhlik görevini yüklendi. Çok cezbeli bir yaratılışı olan Hasan Rıza Efendi 1864'de şeyhliği bırakarak Üsküdar'da bir evde inzivaya çekilmiş, 1884'de orada ölmüş ve Tekke'deki Türbe'ye gömülmüştür. Bu şeyhin de şair yönü olduğunu biliyoruz.

Şeyh Mehmed Elif Efendi (1850-1927) : (Şeyhlik süresi 1879-

27 XII. yüzyılın sonlarında, Ebul Hasan Ali bin Abdullah Şazili tarafından İskenderiye'de kurulan tarikat.

28 XIV. yüzyılın ortalarında Şeyh Ebu Abdullah Seraceddin ibn Şeyh Ekmelüddin Ehci tarafından genel kuralları ortaya konan, ve Şeyh Ömer Halveti Tarafından düzene konan tarikat.

29 Şeyh Abdülkadir Geylânî tarafından XII. yüzyılda, Bağdad'da kurulan tarikat.

30 Tarikat serpuşlarında sarığın yerini tutan kısım.

31 bkz.: İnal Mahmud Kemâl, «Muhtar» maddesi, Son Asır Türk Şairleri, 3. cilt, İstanbul 1969, s. 983-985.

1925). Şeyh Ahmed Muhtar Efendi ile Fatma Baise Hanım'ın³² oğlu olarak 1850'de Sütlüce'de doğdu. Babasının arzusuyla Hoca Hüsameddin ilk hocası oldu. Daha sonra ulemadan birçok kimseden ders okudu ve bunlardan Bayezid dersiâm hocası İstanbul'lu Ahmed Nüzhet Efendi kendisine icazet verdi. Zeki Dede ve Rakım Efendi'den talik yazıyı meşk etti. Sa'diye, Şazeliye ve Şeybaniye tarikatlarında hilafet sahibi oldu. Yenikapı Mevlevihanesi şeyhi Salâhaddin Efendi'den Mesnevi icazeti ve Mevleviye Tarikatı hilafeti aldı. Babası 1879'da Hac'ca giderken yerine oğlu Mehmed Elif Efendi posta oturdu ve 1925 yılında tekkelerin kapatılmasına kadar şeyhlik etti.

Hasırzade Tekkesinin bugün gördüğümüz binası Mehmed Elif Efendi'nin şeyhliği süresinde 1887 yılında inşa edilmiştir. Devrin hükümdarı II. Abdülhamid (1876-1909) Tekke'nin yeniden yapılmasını irade etmiş, inşaatın giderlerini ise Tekke'nin dervişlerinden Tophane müşiri Mehmed Seyyid Paşa³³ karşılamıştır. Burada ilginç olan husus, Tekke'nin mimarının bizzat Mehmed Elif Efendi olmasıdır³⁴. Ne yazık ki bu konuda müsbet vesikalar elimize geçmemiştir. Süsleme işlerinde ise, o tarihlerde Yıldız Sarayı Nakışhanesi'nde bulunan İtalyan nakkaşların çalıştığı bilinmektedir.

1907'de «Meclis-i Meşayih»³⁵ reisliğine tayin edildi ve bu görevi liyakatla yerine getirdi. Tekkeler kapanmadan evvel hüyük oğlu Şeyh Zâhir Efendi'ye³⁶ hilafet vermiş ve yaşlılık demlerinde Mesnevi derslerinden sonra hareme çekilerek âyinin idaresini oğluna terket-

32 Tiryakioğlu Hasan Paşa'nın kızı olan Fatma Baise Hanım 1894'de ölmüş ve türbenin önüne gömülmüştür.

33 Tekke'nin türbesine gömülmüştür.

34 Sayın Elife Orbeyi, Tekke'nin babası tarafından çizilmiş olan projelerinin yakın zamana kadar Semâhane'nin yanındaki Şerbet Odası'nda muhafaza edildiklerini, 1976 sonbaharında kimliği meçhul şahıslarca, diğer birçok kitapla beraber bunların da çaldığını ifade etti. Amatör bir mimarın elinden çıkmış olan bu çizimlerin mimarlık tarihimiz açısından çok kıymetli belgeler oldukları muhakkaktır. Kaybolmuş olmaları üzüntü vericidir.

35 Tekkelerin işleriyle uğraşan ve tarikat şeyhlerinden oluşan kurul.

36 Şeyh Zâhir Efendi, Tekke'nin kapanmasından bir süre evvel, Koska'da bulunan Sa'diye Tarikatı'ndan Abdüsselam Tekkesi'nde şeyh olarak görev almıştı. O tarihlerde «Kovacızadeler» diye anılan ve Tekke'nin idaresinde bazı suistimalleri görülen sülalenin elinden şeyhliği alarak, harap olmuş olan binayı imar etmiş ve buraya eski itibarını kazandırmıştır.

meğe başlamıştır. 1927'de ölünce Tekke'nin haziresine defn edilmiştir³⁷.

Şeyh Mehmed Elif Efendi çok yönlü ve kıymetli bir insandı. Tekkelerin çöküntü devri olan yüzyılımızın başlarında bütün İstanbul'da mevkine liyakati, bilgisi, örnek ahlâkı ve sanatseverliği ile tanınırdı. Şeyhliğinin yanı sıra Mesnevi öğretimi sahasında devrinde rakipsizdi³⁸. Talik yazmada üstat bir hattatı³⁹. Şairliği de vardı⁴⁰. Farsça ve Türkçe kasidelerini ve gazellerini içeren divanı vardır. Ayrıca tasavvufî konulara dair birçok risalesi⁴¹ olduğu malûmdur. Şeyhliği süresinde, Hasırızade Tekkesi parlak bir kültür hayatına sahne olmuştur. Devrinin tanınmış alimleri, sanatkârları, musikîşinasları⁴², tarikat adamları⁴³ ve saray mensupları⁴⁴ Tekke'deki derslere, âyinlere ve sohbetlere devam ederlerdi.

37 Kendisi annesinin yanına gömülmek istemiş, fakat kanunen tekke bahçelerine gömülmek yasaklandığından Tekke ile Mahmud Ağa Camii arasındaki hazireye gömülmüştür. Kabir kitabesi şöyledir: «Hâzâ kabr-i âlim-i rabbanî vel arif-i samedanî şeyh-il tarikat ve maden-i hakikat Mehmed Elif bin eşşeyh Ahmed Muhtar el-şehîr Hasırızade rahimehullah 28 Cemaziyelahir 1345»

Ölümü üzerine birçok kimse manzum tarihler yazmışlardır. Bunlar arasında Yenikapı Mevlevîhanesi şeyhi Abdülbâki Efendi ve Tahir-ül Mevlevî de vardır.

38 Sayın Elife Orbeyî bu konuda şu bilgileri vermiştir: «Tekke'nin âyin günü olan çarşambaları, öğle namazı ile âyin arasında ortalama bir saat süreyle Mesnevi okutur ve serh ederdi. Dersterine devam edenler arasında Dârülfünûn müderrislerinden Mehmed Ali Aynî Bey, bahriyeli operatör Dr. Rasih Bey, Beylerbeyi Bedevî Tekkesi şeyhi ve Meclîs-i Meşayih üyesi Sükûtî Efendi, Uşşakiye Tarikatı şeyhlerinden Ali Efendi gibi devrin tanınmış simaları vardır.»

39 Bazı yazıları şunlardır: Hasırızade Tekkesi'nin semâhane kapısı üzerinde yer alan ve babasının yazmış olduğu manzum kitabe, aynı yerin semâhanesinde, alt ve üst kat mahfillerinin arasına on bir levha üzerine yazdığı babasının bir şiiri, Sütlüce'de Mahmud Ağa Camii'nin kapısında bulunan ve babasının yazmış olduğu manzum kitabe. Bu arada kâğıt üzerine yazılmış olan eserleri aile efradı arasında dağılmıştır. Ayrıca Sayın Elife Orbeyî babasının tırnağıyla kâğıdı çizerek de yazı yazdığını söyledi.

40, 41 bknz: İnal Mahmud Kemâl, «Elif Efendi» maddesi, Son Asır Türk Şairleri, I. cilt, İstanbul 1969, s. 291-293.

42 Sayın Elife Orbeyî bu konuda şu bilgileri vermiştir: «Tekke'nin son yıllarında zâkirbaşısı Kaşımpaşalı Şeyh Cemal Efendi idi. Âyinlere talebeleri olan genç musikîşinaslarla ve bu arada Sadeddin Kaynak ile beraber gelirdi.»

43 Sayın Elife Orbeyî'nin bu meyanda nakl ettiği malumat şudur: «Sultan V. Murad'ın kızı Fatma Sultan'ın kocası Damat Refik Bey babamın dervişi idi ve Sultan'la beraber Tekke'ye sıkça gelirlerdi. Ayrıca Prens Sabahaddin Bey'in de babamla yakınlığı vardı. Sütlice vapur iskelesinin yapılması için, bu sebepten ötürü, çok gayret sarf ettiği söylenirdi.»

44 Sayın Elife Orbeyî'nin bunlar arasında, hatırladıkları Eyüp'te Nakşibendiye Ta-

1925'ten bugüne :

Hasırızade Tekke'sinin dinî hayatı, 1925'de kapatılması, 1927'de de son şeyhinin ölümü ile sona erdi. Mehmed Elif Efendi'nin evlâtları kendilerine ait olan meşrutada oturmağa devam ettiler. Bu yıllarda, herhangi bir şekilde kullanılmayan ve ilgili makamlarca gerekli bakımı ve onarımı yapılmayan Tekke binası harab oldu. Türbenin yıkılması da bu döneme rastlar. Bugün ahşap sandukaların yerinde betondan yapılmış basit kabirler ve başuçlarında gömülü olanların kimliklerini ve ölüm tarihlerini bildiren ufak mermer kitabeler vardır. 1965 yılında Vakıflar'ca tamir edilen Tekke, daha sonra yine kendi haline bırakılmıştır. Tekkede oturanların sonuncusu olan Elif Efendi'nin küçük oğlu Muhtar Hasırcıoğlu ve ailesi 1967'de burayı kiracılara terk ederek taşınmışlardır. Neticede metruk bir vaziyette olan Tekke hızla harab olmaktadır. Çatı birçok yerden akmakta ve bu durum bilhassa Semâhane tavanındaki nakışların bozulmalarına sebep olmaktadır. Son restorasyonda yağmur oluklarının konulmamış olmasının bunda rolü olsa gerektir. Ayrıca yukarı katta, Hünkâr Dairesi'nin Haliç'e bakan cumbalı odasında duvar sıvaları içerden çökmüş durumdadır.

Kültür Bakanlığı'nın ve diğer ilgili makam ve kişilerin bu güzel ve kıymetli eserle ilgilenmelerini, ve kurtarma çabalarını esirgемelerini yürekten dileriz.

TEKKE'NİN MİMARİSİ VE SÜSLEMELERİ :

Hasırızade Tekkesi Sütlüce'nin Haliç'e bakan sırtlarında, oldukça geniş bir bahçe içinde bulunmaktadır.

Bahçenin Elifi Efendi Sokağı'na açılan abidevi kapısı II. Mahmud devrinde, 1836 yılında yaptırılmıştır (Resim 1). Mermerden olan kitabe kısmı hariç tutulursa, gri renkte köfeki taşından mamuldür. Şekli sepet kulpunu andıran ve çıkıntılı bir kilit taşına sahip olan kemerin yanlarında, taşıyıcı görevi olmayan tamamen tezyinî

rikatı'ndan Kaşgârî Tekkesi şeyhi, Eyüp'te Sümbüliye Tarikatı'ndan Şah Sultan Tekkesi şeyhi, Beylerbeyi Bedevî Tekkesi şeyhi Sükûtî Efendi ve Uşşakiye Tarikatı şeyhlerinden Ali Efendi'dir.

nitelikte dikdörtgen duvar pâyeleri yer almıştır. Bu pâyelerin sonunda kapıyı yatay olarak kuşatan, barok karakterli bir kaval silme mevcuttur. Bu silmenin üstünde kitabe panosu bulunur. Şeyh Süleyman Sıdkı Efendi tarafından söylenilmiş olan on sekiz mısralık manzum tarih kitabesinin⁴⁵ ortasında, ampir karakterde oval bir çelengin içinde II. Mahmud'un tuğrası yer alır. Bize Tekke'nin ikinci inşa tarihi olan H. 1252 / M. 1836 yılını veren bu kitabe güzel bir tâlik yazıyla Arapzade Mehmed⁴⁶ tarafından yazılmıştır. Kitabenin üstünde, dışarı taşkın ikinci bir barok silme kapıyı yatay olarak çevirir. Bundan sonra ince taş plaklardan yapılmış ve halen bir kısmı çökmüş olan bir taş kısmı gelmektedir.

Kapıdan girilince, ağaçlar arasından geçen ve arnavut kaldırım ile döşeli bir patika bizi Tekke'ye doğru götürür. Biraz ilerleyince, solda selâmlık köşkünün giriş kapısı, sağda ise abdest alma yeri görülür (Resim 5). Burası mermer bir kaidenin üzerine yerleştirilmiş dikdörtgen prizma şeklinde mermer bir hazne ve şimdi mevcut olmayan musluklardan ibarettir. Mermer bir kapağı olan bu

45 Kitabeyi okuyan ve bu konuda bizden yardımını esirgemeyen Sayın Doç. Dr. Ali Alparslan'a teşekkür ederiz.

Kitabenin metni şöyledir :

Nâzım-ı dünya vü din şâhinşeh-ı Hayder-siyem
Şems-i burc-ı ma'rifet zill-i Hüda Mahmûd Hân
Serteser pîrân-ı ehlullahı tevkir eyledi
Sâye-i şevket-penâhîde tarikat buldu şân
Gavs-i a'zam Şeyh Sadeddin Cibâvî.....
Dergehın yaptırdı dervîşanın etti şâdmân
Himmet-i şâh-ı cihan eyleye dergâh-ı cedîd
Oldu bir nev tarh-ı zîbâ gülsitân-ı ârifân
Zikredüp. eshab-ı cedd-u hâl-i işk-u şevk ile
Ruz-u şeb eyler duâ-i devletin vird-i zebân
Mazhar etti izz-ü ikbâle kudüm-i şevketi
Şimdi oldu dergeh-i Sa'dî saâdet-âşiyân
Eylesün Allah tahtında o şâh-ı âlemi
Şevket-u ikbal u ömr u nüsret ile kâmrân
Yüz sürüp hâk-i der-i bâlâsına Sıdkî dedim
Dilgüşâ bir beyt iki tarih-i pür gevher heman
Yaptı Sa'dî hankâhın kıldı ehlullahı şâd
Dâd-ger u vâla-himem kutb-ul vakt Mahmûd Han
Ketebe el fakîr Arabzâde 1252
gufire zünubehu

46 Devrinin tanınmış hattatı ve tarih düşürmede usta şairi.

haznenin iki yüzünde «Aziz»⁴⁷ tarafından oval madalyonlar içine yazılmış manzum tarih kitabesi yer alır⁴⁸. Bu kitabeden haznenin H. 1287 / M. 1870 yılında «Nazif Ağa»nın⁴⁹ vasiyeti üzerine «İsmail Paşa»⁵⁰ tarafından yaptırılmış olduğunu öğreniyoruz.

Nihayet birkaç basamakla Tekke'nin yer aldığı terasa çıkılır. Bina kâgir bir kaide üzerinde, ahşap karkaslı olarak inşa edilmiştir. Boyutları dışardan yaklaşık olarak (15 M. x 18 M.) dir. Arkasını, Doğu yönünde yer alan ve giriş cephesindeki zemin kotuna nazaran yüksekte kalan arka yamaca karşı istinat duvarı vazifesi gören bir taş duvara yaslamıştır.

Giriş (Batı) cephesinde (Resim 2) açıldığı mekânlara göre ayrı isimler alan esas (semâhane) kapısı, hünkâr kapısı, ve harem kapısı yer almaktadır. Harem bahçesinden, köfeki taşından yapılmış bir merdivenle çıkılan harem kapısı ahşap olup, aynalı olarak imal edilmiş ve süsleyici niteliği olmayan sade bir kapıdır (Resim 10). Hünkâr kapısı da kezâ böyledir. Yalnız bu ikincisinin önünde mermer plaklarla kaplı ve çift kollu bir merdiven yer almaktadır (Resim 6). Esas giriş kapısı ise daha dikkat çekicidir (Resim 3). Köfeki

47 Bu kitabenin hattatının XIX. yüzyılın tâlik hattatlarından Aziz Bey olması muhtemeldir.

bknz: İnal Mahmud Kemâl, «Aziz Bey» maddesi, Son Hattatlar; İstanbul, s. 508-511

48 Bu kitabeyi okuyan Sayın Doç. Dr. Ali Alparslan'a teşekkür ederiz. Kitabenin metni şöyledir :

Geniş yüzde :

Ya Hû
Nazif Ağa ola ya Rab mağfûr
Vasiyet ettiği hayr ile me'cûr
Muvaffak oldu İsmâil Paşa
Karındaşı için etti sây-ı mevfûr
Annın da sâyi meşkûr ola ya Râb
Ola hem neyl-i fi'l meyl-i mesrûr
sene 1287

Dar yüzde :

Ya Hû
İşte hazırdır erenler bında su
Eyle ihlâs ile tecdid-i vuzû
ketebehu Aziz sene 1287

49 Bu zat hakkında herhangi bir bilgi edinemedik.

50 Bu zatın, haznenin yapılış tarihi olan H. 1287/M. 1870 de Tekke'nin şeyhi bulunan Ahmed Muhtar Efendi'nin ağabeyi İsmail Necâ Paşa olması muhtemeldir.

taşından bir merdivenle çıkılan bu kapı camlı olup, taşıyıcı nitelikte kare (18 cm. x 18 cm.) kesitli iki ahşap sütun arasında yer almaktadır. Eklektik küçük başlıkları ve kaideleri olan bu sütunlarla cephe duvarı arasında, kapıyla aynı boyutlara sahip camlı ahşap bölmeler bulunmaktadır. Kapının üzerinde Tekke'nin II. Abdülhamid devrinde üçüncü defa inşasında konmuş olan kitabe bulunur (Resim 4). Mermere oyulmuş olan bu kitabede Ahmed Muhtar Efendi'nin söylediği ve oğlu Mehmed Elif Efendi'nin tâlik hatla yazdığı otuz mısralık tarih manzumesi okunmaktadır⁵¹. Bu kitabenin üzerinde

51 Bu kitabeyi okuyan Sayın Doç. Dr. Ali Alparslan'a teşekkür ederiz.

Kitabenin metni şöyledir:

Şâhinşeh-ı devran'ın ihsânı ile dünyâ
Mâmûr u münevverdir adliyle pes u bâlâ
Hiç görmedi emsâlin Şems u Kamer'in aynı
Sultan Hamîd elhak hâkân-ı cihân-ârâ
Çün cedd-i mecdî Han Mahmûd-u kerek-kârın
Asârını düşmüşken kıldı yeniden ihyâ
Ya Râb bu şehinşâhı mansûr u muzaffer kıl
Mesulini her demde lütfunla..... atâ
Ser-efser-i şâhâ et mülkünde Süleymân et
Tahtında hükümân et oldukça cihan ibkâ
Bir bende-i naçizi ihlâs ile
Sıdk ile kapısında bir çâker-i müstesnâ
Yâni ki Seyyid Paşa hem nâzır-ı Tophâne
Tophâne Müşiri'ne olmuştu vekil-i câ
Arz eyledi Sultân'a bin şerm u hicâb ile
Bu dergeh-i Sa'dî'nin tamirini istidâ
Lutf eyledi Hünkârım is'af-ı ricâ kıldı
Emr eyledi tecdîdin o şâh-ı kerem-fermâ
Ervâh-ı ihlâsı olup sâbit
Bast etti yed-i cûdun mustağfer-i müstevfi
Sultân-ı Cibâvî'nin mensûbu idi zâten
Bu bendesine tafvîz olmuştu bu nev inşâ
İhlâs-ı derûn ile pîrine edip hürmet
Bezl eyledi meçhûdun himem-i vâlâ
Olsun hidemâtında makbûl-i şehinşâhî
Tahsîl-i rızâsında günden güne kâr-efzâ
İhsân-ı şehinşâhî şüküründe dilim âciz
Hâmem ile bir mısra-i târih edeyim inşâ
Bânî-i duvum Muhtâr Sultân Hamîd oldu
Nev tekye-i Sa'diyye uşşâka mutâf-âsâ
Nemekahû Mehmed Elif sene 1305
bin eşşeyh Ahmed Muhtâr
Efendi afâ anhumâ

barok dallarla çevrilmiş oval bir mermer levhaya tâlik hatla bir âyet yazılmıştır⁵². Yazısı yine Mehmed Elif Efendi'ye ait olan bu levhada H. 1318 / M. 1900 tarihi okunmaktadır. Bu da levhamın kitabenin üzerine sonradan eklendiğini göstermektedir. Esas kapının sütunları üzerinde ve harem kapısının yanında, eklektik üslupta fânuslu aplikler yer almaktadır. Burada sözü edilen bu üç kapı da 10 cm. eninde ahşap silmelerle çevrilmişlerdir. Bu cephede alt katta iki, üst katta beş olmak üzere yedi pencere yer almaktadır. Dikdörtgen ve giyotin tipinde olan pencereleri 10 cm. lik ahşap söveler kuşatmaktadır. Alt kattakilerde, devirleri için karakteristik demir parmaklıklar, üst kattakilerde ise ahşap pancurlar bulunmaktadır. Yaklaşık 30 cm. eninde ahşap malzemeyle kaplı olan bu cephe yukarda, pencerelerin hemen üstünden başlayan ahşap silmeler, tezyini mahiyette küçük payandalar ve çok kısa bir saçakla son bulmaktadır. Hemen hiçbir süslemesi olmayan cepheye hünkâr kapısının üstündeki cumba hareket vermektedir. Bu çıkmayı eklektik süslemeli demir payandalar desteklemektedir. Ayrıca meşruta ile Tekke arasında uzanan ve harem bahçesiyle selamlık bahçesini birbirinden ayıran tuğla duvar bu cepheye sapanmaktadır.

Mihrap (Güney) cephesinde kaplama malzemesinin cinsi ve boyutları, pencerelerin boyutları ve karakteri, saçak altı silmeleri ve saçaklar giriş cephesindekilerle aynıdır (Resim 6 ve 7). Yalnız burada alt katta dört, üst katta ise altı olmak üzere on adet pencere görülmektedir. Bu cephenin karakteristik unsurları mihrap çıkıntısı ve türbeye açılan kapı ile yanındaki penceredir. Mihrap cephe yüzeyine nazaran 30 cm. lik bir çıkıntı teşkil etmektedir. Çıkıntının yan yüzleri yaklaşık 25 cm. eninde ahşapla, yedi dilimli olarak kaplanmıştır. Bunlar arasında, ayrıca hepsini alttan ve üstten kesen ahşap çitalar bulunmaktadır. Yarım kubbe şeklinde olan üst bölüm çinko kaplıdır.

Şimdi çatısı mevcut olmayan türbe, binanın bu cephesine bitişiktir (Resim 8). Bahçe kotuna nazaran I. 50 M. yüksekte bulunan türbede Tekke'nin şeyhleri ve yakınlarına ait beş adet kabir bulunmaktadır⁵³. Çatı çöktükten sonra, ahşap sandukaların yerine beton-

52 Kur'an 13 / 28.

53 Türbede gömülü olanlar: Şeyh Mustafa İzzî Efendi, Şeyh Süleyman Sıdkı Efendi, Şeyh Hasan Rıza Efendi, Şeyh Ahmed Muhtar Efendi, Mehmed Seyyid Paşa.

dan sade mezarlar yapılmıştır. Türbe arkasını yüksek bir taş duvara yaslamış olup, semâhaneye camlı ahşap bir kapı ve diğerlerinden daha geniş bir pencereyle açılmaktadır. Bu türbenin önünde köfeki taşıyla çerçevenilmiş, malta taşıyla kaplı bir platform şeklinde olan ve ortasında mermer bilezikli bir kuyusu olan sarmış yer alır (Resim 9). Sarnıçla türbe arasında da üç adet mezar görülür⁵⁴.

Kuzey cephesi harem bahçesine bakmaktadır. Sade fakat ifadelili olan diğer cephelerin aksine bunun kütleli bir görünüşü vardır. Alt katta üç, üst katta ise iki adet küçük pencere görülmektedir. Planda görülen çarpıklık⁵⁵ yüzünden dışarı taşan kadınlar mahfilinin merdiveninin çıkış hattı cephede farkedilmektedir.

Şimdi de Tekke'nin içindeki mekânları tek tek gözden geçirelim. Tekrarlardan sakınmak için, bu arada şunu da ilave edelim : Mermer döşeli taşlık hariç, bu mekânların hepsi ahşap döşemeye sahiptir. Yine semâhane dışında hepsinin tavanlarında, ahşap kaplama üzerine çakılan çitalarla yapılmış, basit geometrik süslemeler vardır ki bunlar planlarda izdüşümleri çizilerek ifade edilmiştir.

Esas kapıdan (7.89 M. x 4.69 M.) ebadındaki taşlığa girilir (Resim 11). Burası bir dağılım merkezi mahiyetindedir. Esas kapıyla aynı eksen üzerinde semâhanenin masif ahşaptan mamul kapısı bulunur. Sağda, hünkâr merdiveninin altına rastlayan ardiyeye ve çe-

54 Taşı yok olmuş olan biri hariç diğer iki mezarın kimlikleri bellidir. Tekke'ye yakın olanı Şeyh Hasan Rıza Efendi'nin eşi Zeliha Samiye Hanım'a (öl: 1854), diğeri ise Şeyh Ahmed Muhtar Efendi'nin eşi ve Mehmed Elif Efendi'nin annesi olan Fatma Baise Hanım'a (öl: 1894) aittir. Bu kabirlerin kitabelerini okuyan Sayın Doç. Dr. Ali Alparslan'a teşekkür ederiz.

X Zeliha Samiye Hanım'ın kabir taşındaki yazı : «Ya Hû Allah Sübhane ve Tealâ hazretleri Hasırızade Hasan Rıza Efendi'nin halile-i muhteremesi Zeliha Samiye Hanım kuluna ve bilcümle müminin ve müminâta rahmet eyleye bi hürmeti el Fâtîha. sene 1271 5 Recep»

X Fatma Baise Hanım'a ait kabir taşındaki yazı : «Hüvel Bakî Kudemâ-i Bahriye'den Tiryakizade Hasan Paşa kerimesi ve Sütlüce Dergâh-ı Şerifi şeyhi Hasırızade Şeyh Ahmed Muhtar Efendi'nin halile-i muhteremesi olup kırk yedi sene bu makamda hüsn-ü hizmetle altmış iki yaşında rihlet eden merhûme Fâtma Baise Hanım. Rahîmetallahu aleyhâ. sene 1312 fi 7 Zilhicce»

Aynı mezarın ayak ucu taşında Elif Efendi'nin hattıyla şu satırlar yazılmıştır : «Ya Hû Fâtma Baise'ye rahmet ide Hazret-i Hak, Rûhu envâr-ı tecellîye ola müstağrak. ketebehû ibnüha Mehmed Elif»

55 Bu durum, inşaatın başında yanlış hesaplanan Kible yönünün sonradan farkedilmesi sonucu ortaya çıkmış olabilir.

şitli eşyanın depo edildiği odaya açılan iki kapı, solda ise şerbet odasına geçit veren bir kapı vardır. Bu bölüm giriş kapısının iki yanındaki camlı ahşap bölmelerden de ışık almaktadır. Bir de semâhaneye açılan demir parmaklıklı bir pencere mevcuttur. Duvarlarında süsleme görülmez.

Taşlığın solunda (2.70 M. x 3.89 M.) ebadında olan şerbet odası bulunur. Bazı kutsal gecelerde okunan mevlûtlarda, şerbetler burada hazırlanır ve dağıtım işlemi buradan hareket ederdi. Harem girişine açılan döner dolap⁵⁶ ve semâhaneye açılan servis penceresi bu amaçla yapılmıştır (Resim 12). Bu odanın giriş cephesine ve taşlığa açılan iki adet penceresi vardır. Burada da duvarlar tezyinatlıdır.

Şerbet odasının kuzeyinde, harem kapısının arkasında (1.40 M. x 3.50 M.) ebadında bir sahanlık mevcuttur. Burası kadınlar için bir giriş holü niteliğindedir. Harem kapısından girenler buradan geçerek merdivene varırlar ve bunun aracılığıyla kadınlar mahfiline çıkarlardı. Bu bölümde de duvar süslemesi yoktur.

Taşlığın sağında, tarikat giysilerinin ve mûsikî aletlerinin saklandığı oda mevcuttur. (2.92 M. x 2.78 M.) ebadındaki bu mahal hem taşlığa, hem de hünkâr girişine birer kapıyla açılmaktadır (Resim 11). Giriş cephesine açılan bir adet penceresi ve duvara gömülü küçük bir dolabı vardır.

Hünkâr kapısından girince, kapıyla merdiven arasında (1.33 M. x 4.31 M.) ebadında bir sahanlık yer alır. Buranın mihrap cephesine açılan, biri aşağıda biri yukarıda olmak üzere iki penceresi vardır. Buradan hareket eden merdiven yukarı kattaki hünkâr dairesine çıkar (Resim 13). Bu mekânda duvarlar, XIX. yüzyılda birçok ahşap eserde görülen eklektik tezyinatla süslüdür. Duvarların alt kesiminde boya ile yapılmış, mermer görünümünde bir kuşak yer alır. Bunun üstünde köşelerinde barok palmeler ve çiçekler bulunan dikdörtgen panolarla duvar renklendirilmiştir.

Üst katta yer alan hünkâr dairesinin çekirdeğini (4.25 M. x 5.25 M.) ebadında bir sofa teşkil eder (Resim 14). Hünkâr girişinden merdivenle çıkılan bu sofadan bir çok başka mekâna geçilmektedir. Büyük bir kapıyla hünkâr mahfiline, diğer iki kapıyla da hünkâmârın ve maiyyetinin ağırlandığı odalara geçit verilmiştir. Giriş

56 Kaç-göçün olduğu devirlerde selamlıkla harem arasında servis boyunca erkeklerle kadınların birbirlerini görmemeleri için icad edilmiş bir nevi servis penceresidir.

cephesine açılan iki adet penceresi mevcuttur. Sofada duvarlar, yerden 75 cm. yükseklikte bulunan ve 10 cm. enindeki bir ahşap hatilla ikiye bölünmüştür. Ve bu durum üst kattaki bütün diğer mekânlarda mevcuttur. Bu hatılın altı renkli mermeri taklid eder şekilde boyanmıştır. Üstü ise, köşelerinde eklektik rûmîlerin ve yaprakların bulunduğu panolarla dolgulanmıştır.

Sofanın kuzeyinde yer alan (3.00 M. x 2.75 M.) ebadındaki küçük oda da, süsleme açısından, sofadan bir farklılık göstermez (Resim 14). Yalnız burada panoların ortasında barok yapraklardan ve çiçeklerden oluşan süsleme grupları bulunmaktadır. Bu odanın giriş cephesine açılan bir penceresi vardır.

Sofanın kuzeyinden hareket eden (1.00 M. x 4.50 M.) boyutlarındaki koridoru takip edersek küçük bir helâyaya varırız. (3.00 M. x 1.50 M.) ölçülerine sahip olan bu mekânın kuzeye açılan iki küçük penceresi vardır.

Sofanın güneyinde yer alan büyük odanın batı duvarı alt kat duvarına nazaran 1 M. kadar çıkıntı yapmaktadır. Bu odada, ikisi güneye, ikisi batıya, biri de kuzeye olmak üzere beş adet pencere mevcuttur. Bu iki oda padişahın ve yakınlarının, âyinden evvel ya da sonra dinlenmeleri ve tekke şeyhiyle sohbet etmeleri için planlanmıştır. Büyük odadaki tezyinat diğerlerinden üslup olarak farklı değildir (Resim 15). Duvardaki panoların içinde, akantus yaprağı ile rumî arası kıvrımlardan oluşan «eklektik şemseler» görülmektedir. Burada pastel renkler kullanılmıştır. Bu odanın çıkıntı yapan kuzey köşesinde, duvar içerden çökmüş durumdadır.

Hünkâr mahfili, ikinci kat mahfillerinin güney-batı köşesini işgal etmektedir, (4.50 M. x 3.25 M.) ebadındadır. Güneye bakan iki pencereye sahiptir. Duvar panolarında barok rumîlerden oluşan köşe dolguları ve ortadaki şemseler diğer mekânlardakilere nisbetle daha özenli ve göz alıcıdır. Semâhaneye bakan tarafta, kadınlar mahfilindekilere nisbetle daha seyrek bir kafes vardır. Üzerinde barok bir alınlığı olan bu kafes icabında bir pencere gibi açılabilir (Resim 16).

Kadınlar mahfili üst katta, Semâhaneyi kısmen kuşatır. Bu mahalle Hünkâr daireisi arasında dar bir kapı vardır (Resim 17). Bu bölümde dışarıya açılan pencere yoktur. Ahşap sütunlar arasında yerden 50 cm. yükseklikte bir korkuluk duvar, bunun da üstünde 1. 45 M. boyunda sıkça kafesler bulunur. Kafeslerin üzerine, Semâ-

haneden bakıldığında gözüken ve hurma ağacını andıran bir tezyinat yapılmıştır⁵⁷ (Resim 19).

Tekke'nin en önemli bölümü olan semâhane ise yapı yüzeyinin büyük kısmını kaplamaktadır. (12.35 M. x 10.69 M.) boyutlarıyla planın ana mekânını oluşturmaktadır. Burası haftanın belirli günlerinde ve kutsal gecelerde âyinlerin⁵⁸ yapıldığı ve derslerin okutulduğu bölümdür⁵⁹. Semâhanenin esas girişi taşlıktan olup ayrıca doğu yönündeki ardiyeye ve güney yönündeki türbeye açılan iki kapısı vardır. Kuzeye üç, taşlığa yani batıya bir, güneye ise üç penceresi açılmaktadır. Kuzeye açılanlar diğerlerinden daha küçük boyutlara sahip olup daha yüksekte yer almaktadırlar. Bunda, harem bahçesine bakmalarının da rolü olsa gerektir. Güneye açılanlardan türbe kapısının yanındaki diğerlerinden daha geniştir. Bunun da türbenin içine baktığı düşünülürse, türbenin ayakta olduğu takdirde dış mimariyi bozmayan bir unsur olduğu meydana çıkar.

Semâhane iki kısımdan oluşmaktadır : (7.69 M. x 7.69 M.) ebadında, köşeleri 45° lik pahlı kare formunda olan ve âyinelere bizzat iştirak edenlerin yer aldığı bölüm ortada yer almaktadır (Resim 18 ve 19). On iki adet (20 cm. x 20 cm.) ebadında ahşap sütun bu bölümü çevreler. Yerden 75 cm. yüksekliğinde ahşap korkuluklarla birbirlerine bağlanan bu sütunlar hem alt kattaki seyirci mahfillerini âyin alanından ayırıcı, hem de üst kat mahfillerini ve çatıyı taşıyıcı niteliktedir. Bu sütunların kare kesitli ve eklektik türde ahşap başlıkları ile kaideleri vardır. Korkuluğun babaları 8 cm. çapında olup, Son Devir Osmanlı Mimarisî'nin ahşap örneklerinde sık

57 Şeyh Sadeddin-i Cibâvî ile ilgili bazı menkıbelerden dolayı hurmanın Sa'diye Tarikatı'nda özel bir yeri vardır. Sa'dî şeyhleri yeni derviş olan bir kimseye tekbirle hurma yuttururlar ve bu geleneğe «hurma tekbirlemek» tâbir edilir. Süsleme sanatımızda pek az görülen hurma motifinin bir Sa'dî tekkesinde bulunması ilgi çekicidir.

58 Sa'diye Tarikatı âyin açısından «kıyâmî tarikatlar» grubuna girer. Sa'dî âyinlerinde şeyh mihrabın az ilerisindeki postunda oturur. Dervişler ise, yüzleri şeyhlerine dönük olarak halka şeklinde otururlar ve zikretmeye başlarlar. Daha sonra «cumhur ilahîsi» ile ayağa kalkar ve ayakta zikre devam ederler. Ayinin bu safhasında, dervişler mihrap duvarına paralel saflar meydana getirecek şekilde sıralanırlar. Bu âyinlerde, bazen de mazhar, halile, növbe gibi vurgulu sazlar dervişlerin zikirlerine ve vücut hareketlerine eşlik eder. Hasırzade Tekkesi'nde âyinler çarşamba günü öğle namazından sonra yapılmıştır.

59 Mesnevi dersleri, normal olarak semâhanede verilir. Yalnız kışın çok soğuk günlerinde Elif Efendi'nin semâhaneye gitmeyerek, selamlığın güneye bakan ve giriş kapısının üstüne rastlayan odasını dersane olarak kullandığını Sayın Elife Orbeyî ifade etmiştir.

rastlanan türdedir. Giriş kapısının ve mihrabın hizasında kesintiye uğrayan bu korkuluklar, orta bölümün kotundan yaklaşık 20 cm. yüksekte bulunan ve âyin alanını kuşatan seyirci mahfillerinin üstüne yerleştirilmiştir. Bu mahfiller ortalama 1.50 M. enindedirler. Mihrabın önünde, mihrap duvarına dik iki korkulukla seyirci mahfillerinden ayrı ayrı bir bölüm yaratılmıştır ki burası «zâkirler maksûresi» dir⁶⁰. Bir de türbe kapısının önünde, ince uzun bir seki görünümünde olan sahanlık bulunur. Mihrap güney duvarının ortasında yer almakta olup, biri büyük, ikisi küçük üç yarım daireden oluşan planıyla ilgi çekicidir.

Semâhanenin süslemesine diğer mekânlara nisbetle daha çok önem verilmiştir. Pastel tonlarda bir çok renk kullanılarak, hemen bütün satırlar bezemelerle donatılmıştır (Resimler : 18, 19, 20, 21, 22). Seyirci mahfillerinin duvarları dikdörtgenlere ayrılarak, bunların içi yeşil ve sarı renkte mermeri hatırlatır şekilde boyanmıştır. Duvarların alt kısımlarında yatay uzun dikdörtgenler, daha yukarıda ise aynı şeklin daha büyük örnekleri yer almaktadır. Mihrap süslemelerinde kullanılan renkler diğerlerinden daha canlıdır. Büyük yarım dairede kırmızı zemin üstü küfi yazıdan bozma örgülü motifler yer almaktadır. Sarı renkteki bu örgülerin arasında yer alan biri kartuş, diğeri sekiz köşeli yıldız biçiminde olan ve siyah boyalı kısımlarda ise, sırasıyla «Besmele» ve «el Mâbud» ibareleri küfi ile yazılı olarak bulunmaktadır. Ayrıca gri-yeşil rûmîler zemini dolgulamaktadır. Küçük yarım dairelerde ise yeşil zemin üzerine açık ve koyu sarı renkleriyle eklektik palmetler resmedilmiştir. Bu yarım dairelerin birbirleriyle kesişme hatlarında, düşey olarak yer alan burmalı ahşap sütunçeler aralarında ahşap kemerlerle bağlanmaktadır. Semâhanenin ahşap direkleri açık yeşil zemin üzerine koyu yeşil ve beyaz lekeli porfiri, başlıkları ve kaideleri ise gri dalgalı beyaz mermeri andıran biçimde boyanmıştır. Mahfiller arasında yer alan ve bütün semâhaneyi çeviren 1 M. enindeki kuşakta da ilgi çekici süslemeler vardır : Burada sütunların hizasında, düşey olarak yer alan, onlarla aynı ende ve aynı şekilde boyanmış dikdörtgenler vardır. Bu gömme sütunlar üst ve alt kat direkleri arasında görünüm

60 : Ayinlerde ilahi, kasîde, mersiye vs. okuyarak dervişlerin zikrine eşlik eden ve bir «zâkirbaşı» tarafından idare edilen «zâkirler» in yer aldığı mahfil. Genellikle mihrabın solunda yer alır.

ve taşıyıcılık açısından bağlantı kurarlar. Bunların arasındaki dikdörtgenlerde, dıştan içe doğru biri beyaz diğeri koyu sarı renkte mermer taklidi olmak üzere iki çerçeve görülmektedir. En içerde (50 cm. x 125 cm.) ebadında, tâlik yazıyla bezeli satırlar vardır. Bu Ahmed Muhtar Efendi'nin söylediği ve Mehmed Elif Efendi'nin siyah zemin üzerine altın yaldızla yazmış olduğu bir şiirdir⁶¹. Yukarı kat sütunları alttakilerle boyut ve renk itibariyle aynıdır. Bunların arasında daha evvel bahsettiğimiz kafesler ve üzerlerinde hurma ağaçları resmedilmiş olarak görülür. Pek az yerde karşımıza çıkan bu motif, mekâna değişik egzotik bir hava katmaktadır (Resim 19). Yukarı kat sütunlarının üstünde, yaklaşık 40 cm. lik yatay bir kuşak bulunur (Resim 20). Buraya başlıkların hizasında kareler ve bunların arasında dikdörtgenler oluşturan çıtalar çakılmıştır. Karelerin içinde örgülü sekiz köşeli yıldızlar, köşeleri rûmîlerle dolgulanmış dikdörtgenlerin içinde ise küfi «Besmele» leri barındıran kartuşlar göze çarpmaktadır. Bu kuşağın üzerinde eklektik nitelikte bir çok küçük silmelerin meydana getirdiği geçiş bölgesinden sonra tavana ulaşılmaktadır. Tavanda ise, ortada sekiz köşeli büyük bir yıldız, kenarlarda da buna paralel (L) biçiminde ve üçgen uçları

61 Şeyh Sadeddin-i Cibâvî'ye bir medhiye niteliğinde olan bu şiirin metni şöyledir :

Sen kutb u muallâsın yâ Hazret-i Sadeddîn
İsminle müsemâsın yâ Hazret-i Sadeddîn
Ya gavs-i muazzam sen-hurşid-i velayetsin
Himmette süreyyâsın yâ Hazret-i Sadeddîn
Ey bedr-i cihân-ârâ sultân-ı atâ-fermâ
Râi-i reayâsın yâ Hazret-i Sadeddîn
Şarktan nazarın garba ânide müessirdir
Şems ü felek-ârâsın yâ Hazret-i Sadeddîn
Vâdi-i muhabbette ser-haylâsın uşşâkın
Sen dâver-i mânâsın yâ Hazret-i Sadeddîn
Sen bezm-i Peyember'de içtin yed-i Hayder'den
Mest-i mey-i asfâsın yâ Hazret-i Sadeddîn
Biçâreye her demde imdâd erişir senden
Hâmî-i berayâsın yâ Hazret-i Sadeddîn
Dünya'da ve ukbâ'da nâfiz nefesin elhak.
Sen şâhid-i Mevlâ'sın yâ Hazret-i Sadeddîn
Pîrim bana imdâd et Allah için ihsân et
Zi berrü atayâsın yâ Hazret-i Sadeddîn
Dergâh-i Muhammed'de Muhtâr'a tavassut kıl
Dermandeye mervâsın yâ Hazret-i Sadeddîn

olan dört adet kartuş bulunmaktadır (Resim 22). Bunların sınırlarını belirleyen ve tavan sathına nazaran kabarık duran şeritte ise örgülü motifler yer almaktadır. Kartuşlarla ortadaki büyük yıldız arası beyaz boyalıdır. Kartuşların içinde, yeşil zemin üzerinde beyaz rûmîler ve bunlardan oluşan iki şemse ve bir küçük sekizgen yıldız görülmektedir. Bu tâli motiflerin içleri kırmızı ve siyah boyalıdır (Resim 21). Ortadaki büyük yıldızın içinde ise, yeşil zemin üzerinde, kırmızı geçmeli hatların meydana getirdiği ikinci bir sekizgen ve siyah geçmelerden oluşan bir kare yer almaktadır. Zemini hardal rengi olan bu karenin ortasında siyah geçmelerden oluşan ve kırmızı zemini olan bir göbek bulunmaktadır.

Oldukça girift olan bu eklektik süslemelerin, ilerde bahsedeceğimiz bir çok XIX. yüzyıl yapısında benzerleri görülmektedir.

MİMARÎ AÇIDAN DEĞERLENDİRME VE KARŞILAŞTIRMA :

Türkler'in İslâmlığı kabullerinden kısa bir süre sonra Tasavvuf cereyanının geniş ölçüde etkisinde kalmaları, yaşadıkları topraklarda birçok büyük mutasavvıfın yetişmesine ve büyük kitleleri etkileyen tarikatların kurulmasına yol açmıştır. Bunun tabii bir neticesi olarak da, gerek şehirlerde, gerekse de kırsal alanlarda, bu tarikatlara bağlı bulunanların bir araya gelerek sohbet etmeleri ve bir şeyhin başkanlığında âyinlerini icra etmeleri için tekkeler kurulmuştur. Yüzyıllar boyunca, tarikatlar, zaman ve bölge faktörlerine bağlı olarak mahiyet değiştirdikçe, kökü Orta Asya'ya kadar inen Türk tekke mimarîsi de, değişikliğe uğramıştır. Üzerinde yeterli araştırma yapılmamış ve birçok yönleri aydınlatılmamış olan bu konuda herhangi bir varsayım ileri sürmek istemiyoruz. Yalnız şu var ki bütün bu gelişmelere ve farklılaşmalara rağmen, tarikatların değişmeyen bazı temel geleneklerinin icab ettirdiği mekânların varlığını, çeşitli devirlerde ve değişik bölgelerde inşa edilmiş olan tekkelerde görüyoruz. Bunlar dervişlerin, şeyhlerin başkanlığında bağlı oldukları tarikatın âyinini icra edecekleri semâhaneler⁶², âyine bizzat işti-

62 Bazı tarikatlarda bu bölüme «tevhidhane», «meydan» gibi adlar verilmiştir. En yaygın olanı «semâhane»yi kullanmayı tercih ediyoruz.

rak etmeden, seyredenler ve bu arada, bilhassa itibarlı tekkelerde hükümdarlar için mahfiller, âyinden evvel, ya da sonra dervişlerin şeyhleriyle sohbet edecekleri ve misafirlerin ağırlanacağı selâmlıklar, şeyhlerin aileleriyle ikamet ettikleri harem daireleri, tekke sakinlerine ve misafirlere yemek pişirilen mutfaklar ve buna bağlı olarak kilerler, hamamlar, şerbethaneler, kahve ocakları gibi mekânlardır. Hasırîzade Tekkesi'nde bunların çoğunu, geçen yüzyıl tekkelerinde genellikle buldukları şekilde görüyoruz.

Bu makalede, iddialı mukayeselerden kaçınarak, Hasırîzade Tekkesi'ni çağdaşı olduğu ahşap tekke binalarıyla, planlama ve süsleme açısından karşılaştırmayı tercih edeceğiz.

Tekke mimarisinde en önemli unsur olan semâhanelerin planları, XIX. yüzyılda inşa edilen ahşap tekkelerde ve özellikle dairevi karakterdeki semâ âyinlerinin yapıldığı mevlevihanelerde, malzemenin ve genel planın el verdiği ölçüde, daireye yaklaştırılmak istenmiştir. Kasımpaşa Mevlevihanesi'nde⁶³ bu bölüm köşeleri 45° lik açılarla pahlanmış, kare bir mekândır. Bahariye Mevlevihanesi'nde⁶⁴ aynı bölüm köşeleri yuvarlatılmış bir kareden oluşuyor. Galata Mevlevihanesi'nde⁶⁵, Kütahya Ergun Çelebi Mevlevihanesi'nde⁶⁶ ve Yıldız'da Şazeliye tarikatından Şeyh Zâfir (Ertuğrul) Tekkesi'nde⁶⁷ ise semâhanenin sekizgen olduğu görülmüyor. Mevleviye Tarikatı ile yakın ilişkileri olduğunu bildiğimiz Hasırîzade Tekkesi'nde de semâhanenin köşeleri pahlanmış bir kareden oluşması, binanın yapıldığı devir için tipik olan bir özelliğini ortaya koymaktadır. Bütün bu tekkelerde, kare ya da dikdörtgen planlı bir ana mekânın içine yerleştirilen çokgen, ya da çokgene yakın planlı semâhanelerle ana mekânın duvarları arasında, semâhaneyi çepeçevre kuşatan, korkuluklarla sınırlandırılmış ve seyirci mahfili vazifesini gören galeriler mevcuttur. Bu galeriler girişe mani olmamak için semâhanenin giriş kapısı önünde, bir de genellikle post makamı olan mihrabın önünde kesintiye uğramaktadırlar. Bunlara paralel olarak, üst katta semâhaneyi kuşatan kadınlar mahfilinde bu kesinti yalnızca mihrabın hizasında olmaktadır ve genellikle Hünkâr mahfili, mihraba yüzümü-

63, 64, 65, 66 Bütün bu kuruluşlar daha evvelki yüzyıllarda tesis edilmişler, fakat bugün görülen binaları XIX. yüzyılda yapılmışlardır.

67 Sultan II. Abdülhamid tarafından, 1886-87 yıllarında yaptırılmıştır.

zû çevirdiğimizde, mihrabın sağında ve üst katta yer almaktadır. Hasırzade Tekkesi'nde de durum böyledir.

Hasırzade Tekkesi, «türbe-semâhane» ilişkisi açısından da çağdaşı olan birçok tekkeyle benzerlik göstermektedir. Genellikle tekkelerde, kurucuların ve diğer önemli kişilerin sandukalarını barındıran türbeler, birçok yapıda, semâhane ile mekânsal açıdan ilgilidir. Bazılarında, Karagümrük'de Nureddin Cerrahî Tekkesi'nde⁶⁸ olduğu gibi, semâhane ve türbe aynı çatının altındadır. Diğer bazılarında ise türbeye semâhaneden bir kapıyla geçilmektedir. Kütahya Ergun Çelebi Mevlevihanesi'nde ve Eyüp Ümmî Sinan Tekkesi'nde⁶⁹ bu durumu görüyoruz. Hasırzade Tekkesi'nde de mihrap duvarından camlı bir kapıyla türbeye geçilmektedir. Bu yönüyle tekke, yurda saydığımız gruplardan ikincisiyle yakınlık arz etmektedir.

Değişik ihtiyaçları karşılayan mekânların plan içinde yerleştirilmesi açısından yapıya baktığımız zaman şu durumu görüyoruz : Hasırzade Tekkesi'nde zemin katta semâhane girişinin sağına ve soluna, üst katta da aynı yerlere tekâbül eden yüzeylerde tali mekânlar yer almaktadır. Bunlar Hünkâr dairesi ve giriş bölümü, müzik aletlerinin ve âyin giysilerinin saklandığı oda ve şerbet odasıdır. Hünkâr dairesinin dışarıya açılan müstakil bir merdiveni ve çıkış kapısı vardır. Bu durum Galata Mevlevihanesi'nde ve Eyüp Ümmî Sinan Tekkesi'nde de görülmektedir.

Neticede diyebiliriz ki, çağdaşı olan birçok tekke ile, mimari planlama açısından benzerlikler arzeden Hasırzade Tekkesi, XIX. yüzyıldaki tekke mimarisinin tipik bir örneğidir.

SÜSLEME AÇISINDAN DEĞERLENDİRME VE KARŞILAŞTIRMA :

XVIII. yüzyılın birinci yarısından itibaren, giderek artan bir yoğunlukla, Avrupa zevki ve sanat anlayışı, Osmanlı Türkiyesi'nde kendini hissettirmeye başlamıştır. İki yüzyıl kadar süren bu etkilen-

68 Kuruluşu XVIII. yüzyılın başlarında olan bu tekke, XIX. yüzyılın birinci yarısında, bugünkü şekliyle yeniden inşa edilmiştir.

69 İlk inşası XVI. yüzyılın ikinci yarısında olan bu tekke, bugünkü şeklini II. Mahmud devrindeki (1808-1839) tadilatlar sonunda almıştır.

me devri boyunca, Batı ülkelerinde beliren çeşitli sanat akımları, kısa bir müddet sonra, Türkiye'de, yerli unsurlara karışarak kendilerini kabul ettirmişlerdir. Bu dönemde, özellikle mimarî ve süsleme sahalarında bu etkilenme daha da kuvvetlidir. Bilhassa geçen yüzyılda birçok Batılı mimar ve nakkaş İstanbul'a gelerek burada eserler vermişlerdir. Bir de, bilhassa Tanzimat'dan sonra, Osmanlı tebasından gayrimüslim cemaatlara mensup bir takım gençler, mimarî tahsili yapmaları için Avrupa'ya gönderilmiş ve bu mimarlar yurda döndüklerinde başta saraylar, kasırlar, camiler, resmi binalar olmak üzere birçok sahada çeşitli yapılar gerçekleştirmişlerdir.

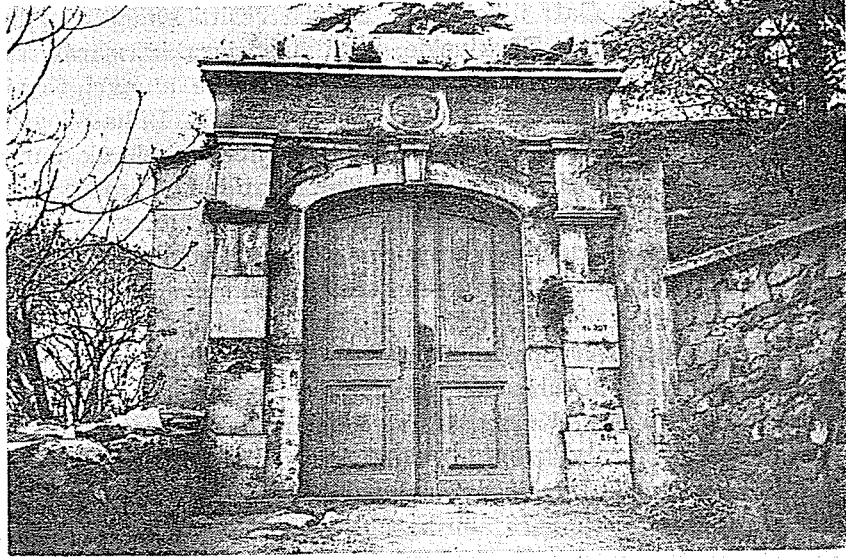
XIX. yüzyılda, Avrupa'da, Romantik sanat akımı süresinde, sanatkârlar yabancı kültürlerden ve bilhassa coğrafi bakımdan kendilerine en yakın olan Kuzey Afrika ülkelerindeki sanat ürünlerinden etkilenerek «arabesk» ve «barok» karışımı bir süsleme zevkini geliştirmişlerdir. Türkiye'de de, bu yüzyıllarda, özellikle Sultan Abdülaziz devrinde (1861-1876) bu karışık üslûbun revaçta olduğu anlaşılıyor. Çırağan Sarayı, Beylerbeyi Sarayı, Kasımpaşa Bahriye Nezareti binası gibi yapılarda, cephe mimarîsi, iç süsleme ve mefruşat alanlarında bu eklektik zevkin izleri sezilmektedir.

Sultan II. Abdülhamid devrinde (1876-1909) ise bu karışık üslûba bir de Türk faktörü eklenmek istenmiştir. Yıldız Sarayı ve Camii'nde, Bab-ı Seraskerî binasında ayrıca İstanbul'un bu dönemde gözde sayfiyeleri olan Büyükkada, Göztepe, Erenköy, Bakırköy gibi yerlerde inşa edilmiş olan çoğunlukla ahşap köşklere bu üslûbun etkileri görülmektedir.

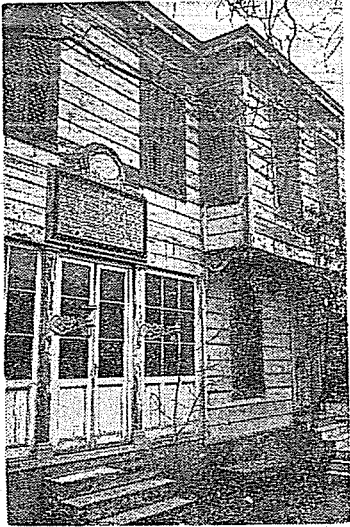
1890 yıllarında inşa edilmiş olan Hasırzade Tekkesi'nin süslemelerini de bu Abdülhamid devri eklektizmi'nin bir ürünü sayabiliriz.

SONUÇ :

Sonuç olarak görüyoruz ki, makalemize konu olan tekke, devrinin mimarî ve süsleme özelliklerini, ayrıca Türk tekke mimarisinin geçen yüzyılda yarattığı yapı tipini aksettiren bir eserdir.
6.V.1977

Resim 1. Bahçe kapısı.

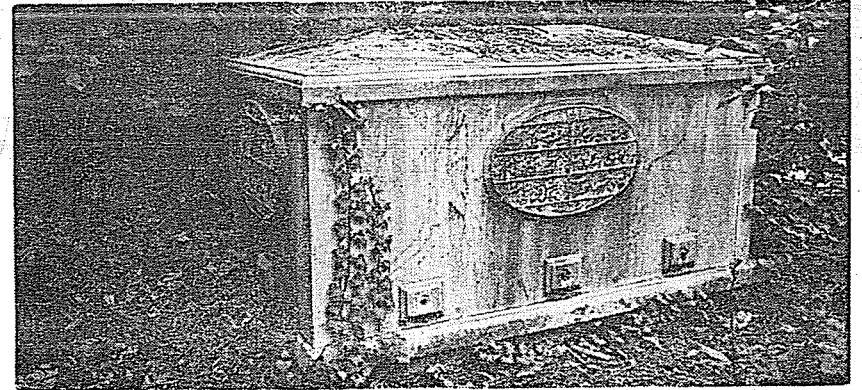
Resim 2. Giriş (Batı) Cephesi.

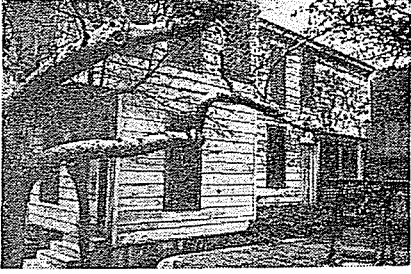
Resim 3. Tekke'nin esas kapısı.

Resim 4. Tekke'nin esas kapısı üzerindeki kitabe.

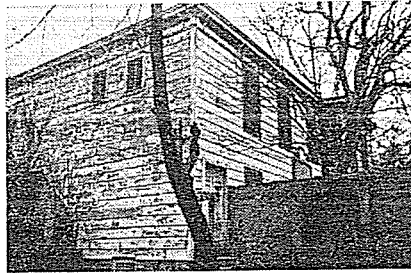
Resim 5. Abdest muslukları.

Resim 6. Hünkâr kapısı ve mihrap (Güney) cephesi.

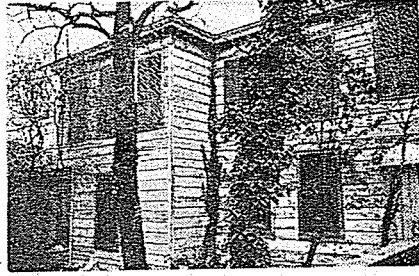

Resim 8. Türbe kapısının ve mihrap çıkıntısının türbeden görünüşü.

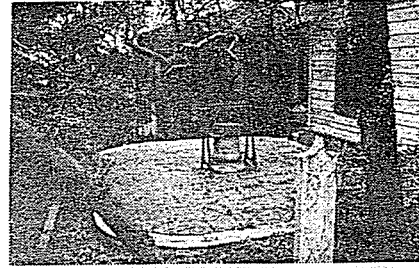

Resim 10. Harem bahçesinden harem kapısının ve Kuzey cephesinin görünüşü.

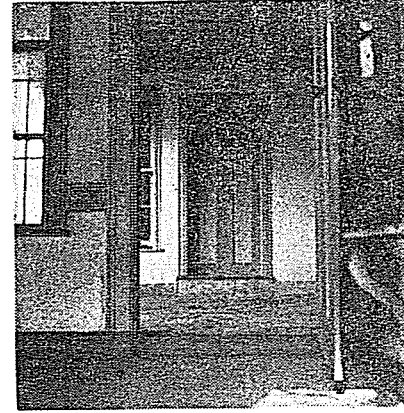
Resim 23. Hasırzade Tekkesi'nin son şeyhi ve mimarı Mehmed Elif Efendi.

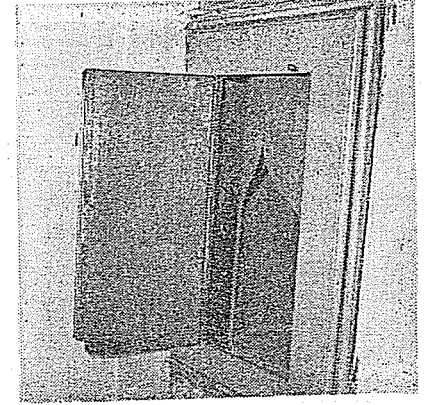
Resim 7. Mihrap (Güney) Cephesi.

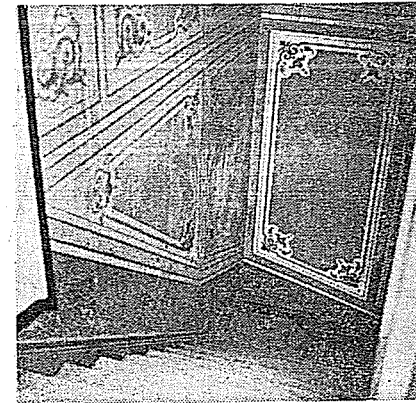
Resim 9. Türbeden sarnıca ve selamlık köşküne bakış.

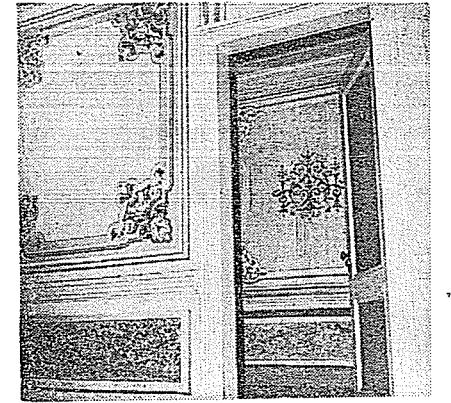
Resim 11. Musiki aletlerinin ve âyin giysilerinin durduğu odadan taşlığa bakış.

Resim 12. Harem girişinde, şerbet odasına açılan döner dolap.

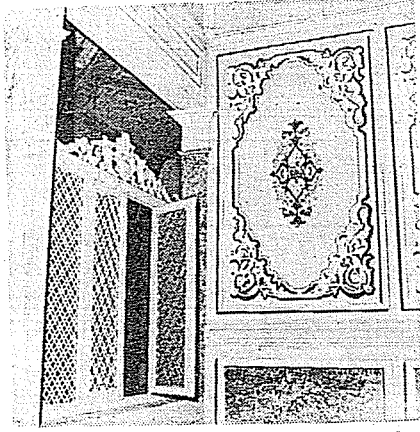
Resim 13. Hünkâr dairesine çıkan merdiven.

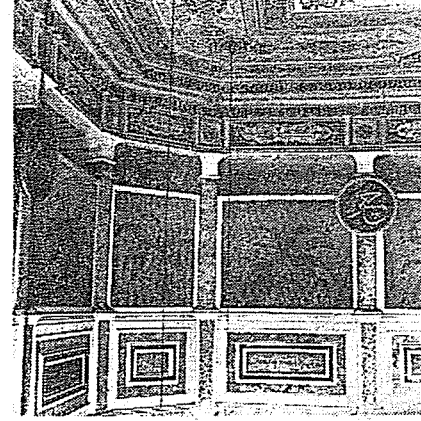
Resim 14. Hünkâr dairesinde, sofadan küçük odaya bakış.

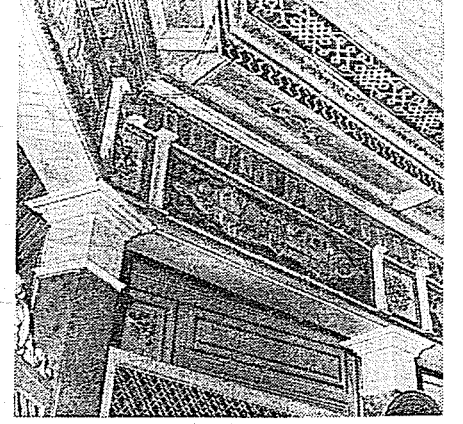
Resim 15. Hünkâr dairesinde, cumbalı büyük odanın çöken köşesi.

Resim 16. Hünkâr mahfilinden görünüş.

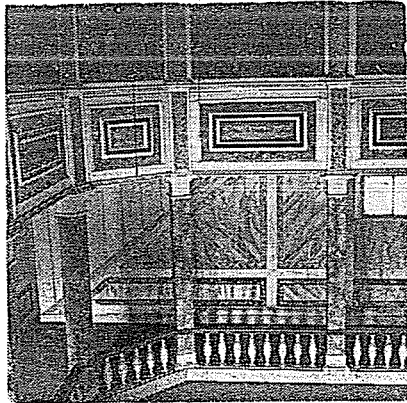
Resim 19. Hünkâr mahfilinden semâhaneye bakış (II).

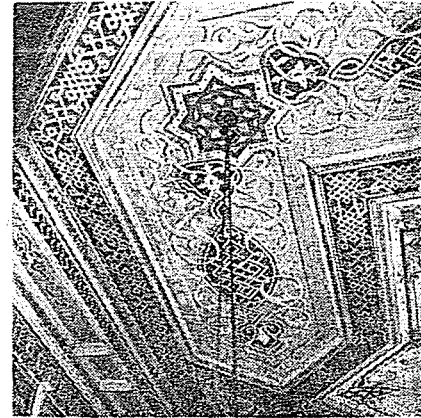
Resim 20. Semâhane tavanı süslemeleri (I).

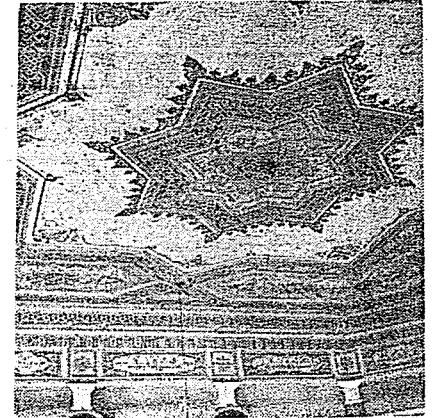
Resim 17. Kadınlar mahfili ile hünkâr dairesi arasındaki kapı.

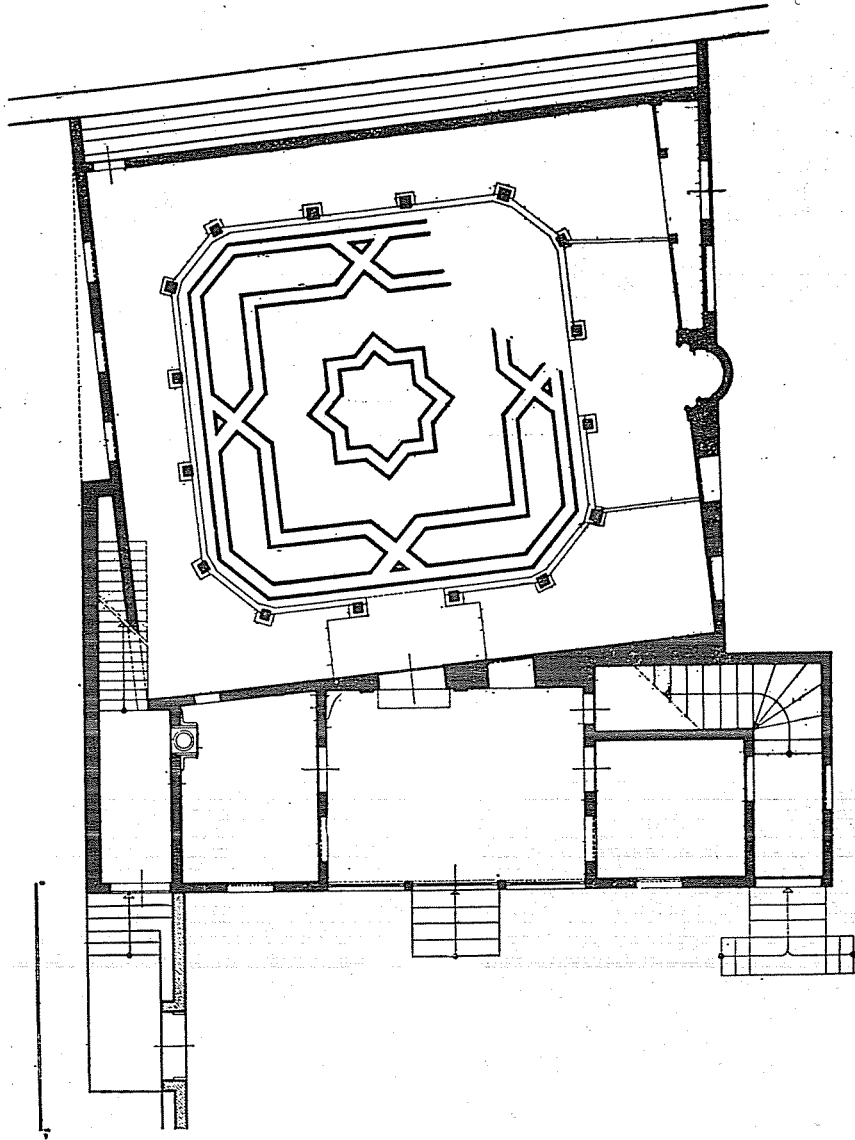
Resim 18. Hünkâr mahfilinden semâhaneye bakış (I).

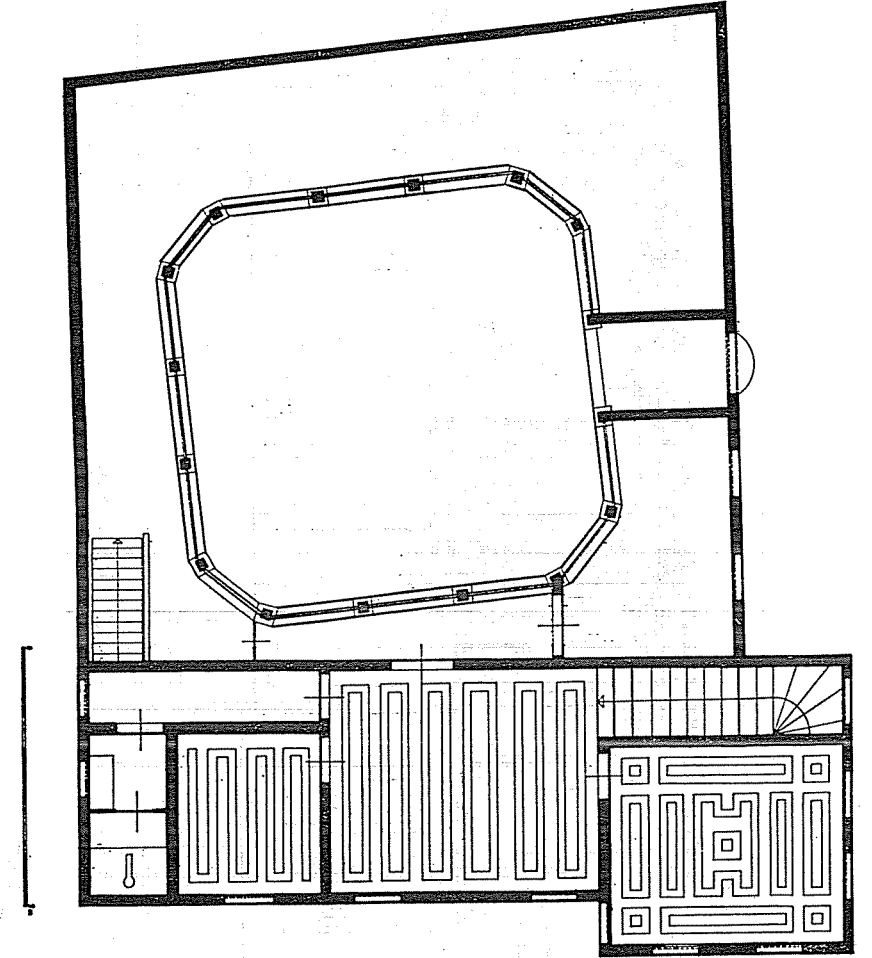
Resim 21. Semâhane tavanı süslemeleri (II).

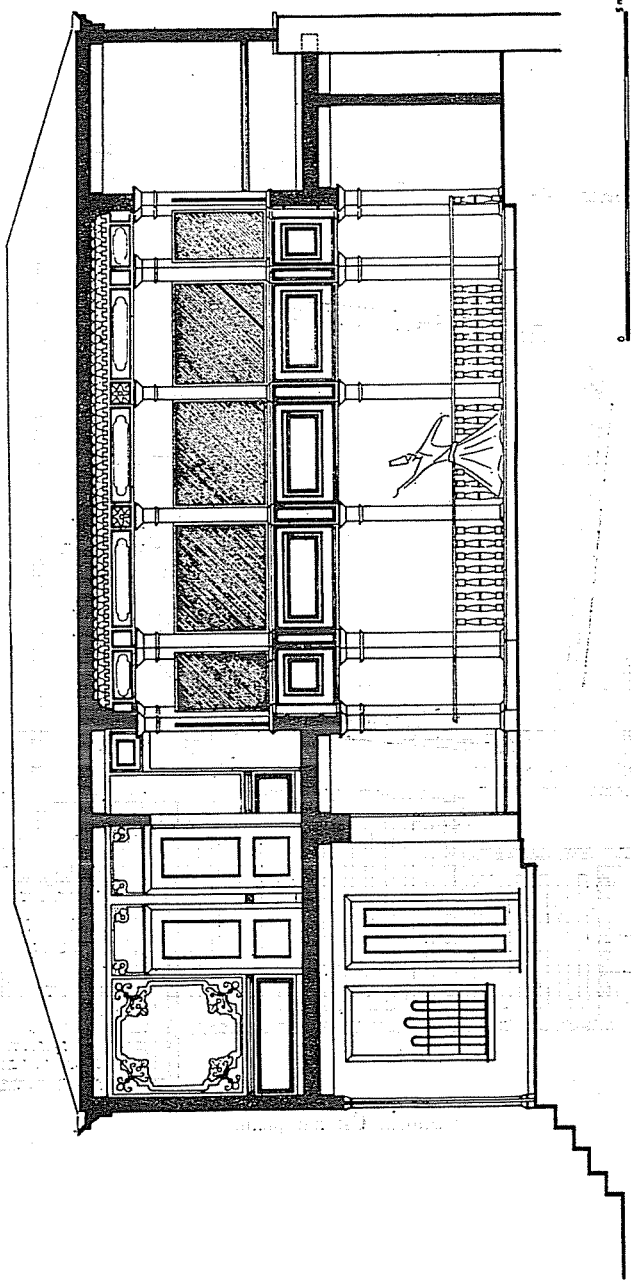
Resim 22. Semâhane tavanı süslemeleri (III).

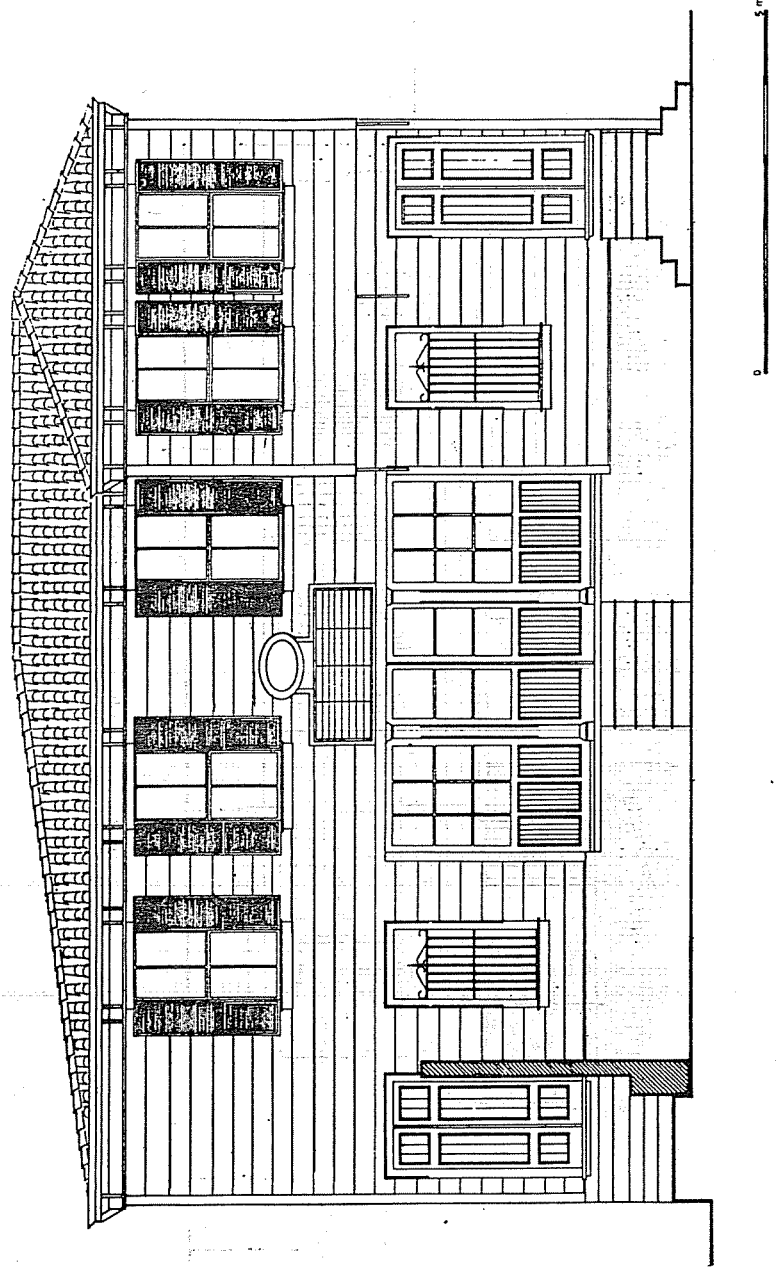
Çizim 1. Alt kat planı.

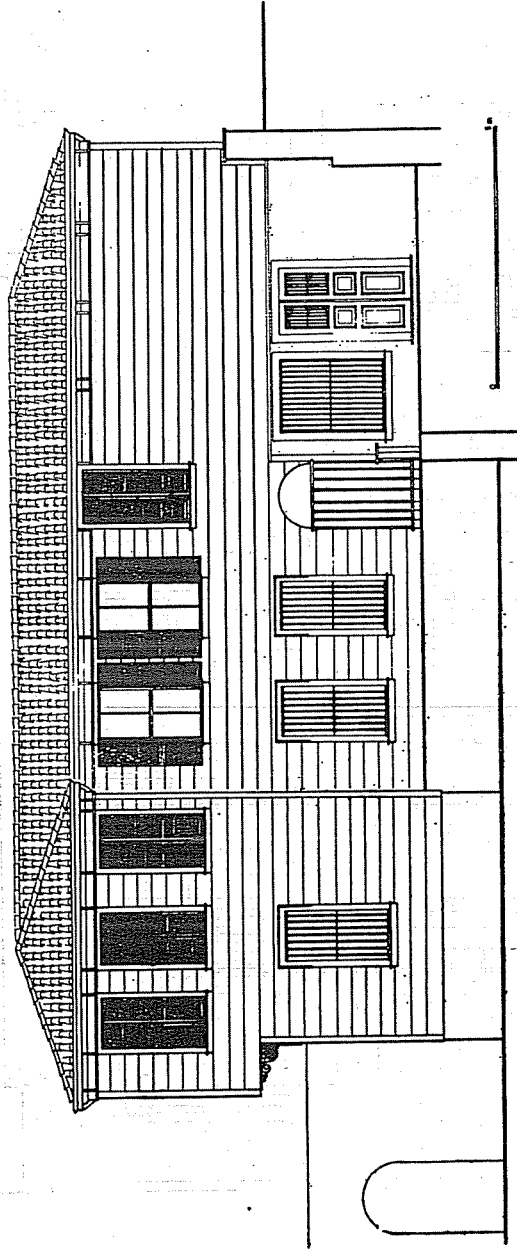
Çizim 2. Üst kat planı.

Çizim 3. Kesit.

Çizim 4. Giriş (Batı) Cephesi.

Çizim 5. Mihrap (Güney) Cephesi.

OSMANLI SARAY HALILARINDAN YENİ ÖRNEKLER

Şerare YETKİN

16. Yüzyıl, Türk Halı Sanatının en parlak devri olarak kabul edilmeye lâyık bir zenginleşme göstermiştir. Halı cinslerinin en çeşitli olduğu bu devirde, bir taraftan 15. yüzyıldaki geometrik örnekli halı tipleri devam ederken, diğer taraftan da madalyon ve bitkisel motiflerin kullanılması ile zenginleşen yeni halı tipleri ortaya çıkmıştır. 1514 de Tebriz'in, 1517 de de Kahire'nin Osmanlılar tarafından alınması, Türk halı sanatında yeni bir teknik ve desen anlayışını sağlamıştır. İmparatorluğa yeni katılan bu bölgelerin, halı sanatından alınan etkiler, Türk halı sanatında özümленerek yeni bir halı tipi oluşturulmuştur. Bu yeni anlayışın şekillendirdiği halılar, Osmanlı saray halıları adı ile tanınmaktadır. Türk halı sanatının birbirine bağlanan halı tipleri dışında kalan tek grup olması ile dikkati çekerler. Osmanlı saray halılarının 15. yüzyılda bir ilk merhaleleri olmamıştır. Bu halılar bir gelişme sonucu değil, birden ortaya çıkmışlardır. 16. yüzyıl İran halı sanatından ilham alınmış, sivri hançer yaprakları, kıvrık dallar üzerine iri palmet çiçekleri ve madalyonlar, tipik bir Türk üslûbunda natüralist lâle, sümbül, karanfil, gül çiçekleri ile birleştirilerek yeni bir halı deseni dünyası yaratılmıştır. Osmanlı saray halılarının desenlerini çizen saray nakkaşları bütün zenginlikleri içinde gayet sağlam kompozisyonlar ortaya koymuşlardır. Bu nakkaşların çizdiği Türk çiçeği adı verilen sümbül, lâle, karanfil ve gülün verilmişindeki natüralizm ile, tabiatın uzak palmet ve rozetlerle birleştirilerek, bazen de madalyonların kullanılması ile meydana getirilen desen zenginliği ve Türk halılarının sonsuzluk prensibine uydurulmuş kompozisyon sağlamlığı, Osmanlı saray üslûbundaki yüksek sanat duygusunu kuvvetle ifade etmektedir. Çok zarif ve ince olan bu desenlerin yapılabilmesine uygun olan

* Halı şemalarını çizen Desinatör Bn. Bingül Erişir ve Asistan Mimar M. Baha Tanman'a teşekkür ederim.